

Adam Massalski

Instytut Pamięci Narodowej Delegatura w Kielcach
Instytut Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

Ślady harcerskie w środowisku literackim i badaczy literatury

HARCERSTWO

Rocznik naukowy Muzeum Harcerstwa
nr 6/7, 2023/2024, s. 11-36

słowa kluczowe: *harcerstwo, kultura, literaci, badacze literatury, 100 lat ZHP*

Wstęp.

Obecność na ziemiach polskich już od przeszło stu lat ruchu wychowawczego, początkowo zwanego skautingiem, a następnie harcerstwem i jego liczebność, spowodowała, że znalazł on swe znaczące miejsce w szeroko pojętej kulturze narodowej. Poniższe rozważania poświęcone zostały literatom i badaczom literatury, czyli ludziom profesjonalnie z nią związanym, którzy w swych biogramach mieli odnotowane, iż byli związani z harcerstwem.

Podstawowym źródłem informacji w niniejszym tekście jest wielotomowe opracowanie pod tytułem: *Współcześni Polscy Pisarze i Badacze Literatury. Słownik biobibliograficzny*. Składa się on z dziewięciu tomów, ukazujących się w latach 1994 - 2004¹. Obejmuje blisko dwa tysiące haseł osobowych zawierających: „1. faktograficzny zyciorys, 2. biblio-

ografię podmiotową (TWORCZOŚĆ), 3. bibliografię przedmiotową (OPRACOWANIA)”. Hasła w tym słowniku dotyczą osób, które rozwijały twórczość w zasadzie po 1918 r. Poszczególne sylwetki zostały zaprezentowane w sposób syntetyczny, faktograficzny, według ściśle określonych reguł. Dorobek twórczy nie był poddawany ocenie. Natomiast zaprezentowano postawy ideowe i udział poszczególnych osób w życiu polityczno-społecznym. Ukazane zostały podstawowe dane biograficzne, w tym: wiek, pochodzenie społeczne, przynależność do partii politycznych, zajmowane stanowiska, pełnione funkcje, a także informacje o nagrodach i odznaczeniach. W dużej mierze objętość biogramów zamieszczonych w słowniku uzależniona była od informacji przekazanych przez samych literatów i badaczy, a także od istniejących już na ich temat opracowań, poprawionych i uzupeł-

1. *Współcześni Polscy Pisarze i Badacze Literatury. Słownik biobibliograficzny*, t. 1 A-B, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałağan, Warszawa 1994, ss. 370; t. 2 C - F, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałağan, Warszawa 1994, s. 367; t. 3 G-J, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałağan, Warszawa 1994, s. 471; t. 4 K, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałağan, Warszawa 1996, ss. 528; t. 5 L-M, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałağan, Warszawa 1997, s. 528; t. 6 N-P, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałağan, Warszawa 1999, s. 555; t. 7 R-Sta, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałağan, Warszawa 2001, s. 474; t. 8 Sta-U, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałağan, Warszawa 2002, s. 474; t. 9 W-Z, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałağan, Warszawa 2004, s. 511.

nionych w związku ze zmianami, jakie niosła ze sobą transformacja².

Wielkość grupy i jej struktura zawodowa.

Z tej ogromnej liczby opisywanych osób, wybranych zostało 130 pisarzy i badaczy (patrz Aneks nr 1.), w tym 92 mężczyzn i 38 kobiet, w których biogramach znalazła się informacja, że byli członkami harcerstwa (w tym także niektórzy instruktorami), jak również takich, którzy podawali informację, że „należeli do harcerstwa”, czy „Szarych Szeregów”. Wśród nich było zaliczonych do grupy pisarzy (także eseistów, poetów, prozaików, reportażyistów, autorów utworów dla dzieci, powieściopisarzy, dramatopisarzy, felietonistów) 95 osób, a do badaczy literatury (historyków literatury, historyków teatru, krytyków literackich, historyków teatru, edytorów) – 35 osób. W wypadku, gdy w biogramie istniały zapisy odnoszące się do obu grup, brano pod uwagę te określenia, które w poszczególnych biogramach „Słownika...” zamieszczane były na pierwszym miejscu. Szczegółowe dane na ten temat zawiera tabela 1.

Tabela 1. Określenia specjalności (zawodu) przypisywane osobom figurującym w „Słowniku”.

l.p.	specjalność	ilość osób
1	prozaik, powieściopisarz, eseista	48
2	poeta	28
3	historyk literatury	18
4	krytyk literacki, edytor	11
5	reportażysta, felietonista	9
6	autor utworów dla dzieci	5
7	dramatopisarz	5
8	krytyk teatralny	2
9	tłumacz	2
10	teoretyk literatury	2
	razem	130

Źródło: Obliczenia własne, na podstawie: *Współcześni Polscy Pisarze i Badacze Literatury. Słownik bibliograficzny*, t. 1 – 9, Warszawa 1994 – 2004. Passim.

Wśród literatów oraz badaczy literatury, mających w swych życiorysach odnotowane związki z harcerstwem, zdecydowana przewagę posiadają ci, których zaliczyć można do tej pierwszej grupy. Było ich około 90 osób. Oto kilka przykładów. Wśród znanych prozaików, którzy w młodości należeli do harcerstwa znajdował się także Janusz Przymonowski. Urodził się w Warszawie 20 stycznia 1922 r., ojciec pisarza był urzędnikiem kolejowym, matka – Wacława z domu Rajchert. Naukę w szkole średniej rozpoczął w 1932 r. w Liceum i Gimnazjum im. S. Żeromskiego w Warszawie. Do wybuchu wojny należał do drużyny harcerskiej. Naukę przerwał w 1939 r., kiedy to po zdaniu do ostatniej klasy, jako ochotnik brał udział we wrześniu w walkach z Niemcami i Związkiem Sowieckim. Został internowany pod Tarnopolem przez Armię Czerwoną. Przez następne lata II wojny światowej przebywał w Związku Sowieckim. W r. szkolnym 1939/40 ukończył szkołę średnią w Brześciu nad Bugiem. Następnie pracował jako górnik – technik w kopalni bazaltu na Wołyniu, potem przy piecach martenowskich w Dniepropietrowsku i wreszcie w brygadzie traktorzystów w Kraju Stawropolskim, wstąpił wtedy do Komsomołu. Od stycznia 1943 r. wcielony go do Armii Czerwonej i walczył m. in. nad Morzem Azowskim, gdzie został ranny. W listopadzie tego roku znalazł się w polskiej dywizji gen. Zygmunta Berlinga, gdzie początkowo był zastępcą dowódcy baterii, potem dywizjonu artylerii, a następnie objął obowiązki redaktora naczelnego gazety frontowej „Zwycięzimy”. Po zakończeniu wojny zamieszkał w Warszawie pozostał w wojsku, redagując pismo „Skrzydła i Motor”. Wówczas wstąpił do PPR (od 1948 r. – PZPR). W latach 1958-1966 odbył studia w zakresie historii na Uniwersytecie Warszawskim. Wchodził w skład Rady Naukowej Instytutu Badań Literackich w latach 1966-1968, oraz był posłem na Sejm w latach 1980-1985. W stan spoczynku przeszedł w 1973 r. w stopniu pułkownika. Wydał kilkadziesiąt książek autorskich, wiele przekładów. Publikował cykle artykułów w czasopiśmie. Był dwukrotnie żonaty. Posiadał liczne wysokie odznaczenia wojskowe i cywilne zarówno polskie, jak i Związku Sowieckiego. Zmarł w stolicy 4 lipca 1999 r.³ Spośród grona poetów warto przywołać w tym miejscu tej miary twórcę jakim był Kamil Krzysztof Baczyński, Warszawianin, urodzony 22 stycznia 1921 r. Pochodził z rodziny inteligenckiej; ojciec Stanisław, krytyk

2. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 1, s. 6 i 7.

3. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 6, s. 517-523.

literacki, matka – Stefania z Zieleńczyków, była autorką podręczników szkolnych. K. K. Baczyński zdał maturę w 1939 r. w Liceum i Gimnazjum im. Stefana Batorego w Warszawie. Podczas okupacji w związku z zamknięciem przez Niemców polskich wyższych uczelni, zdobywał oficjalnie wiedzę w Szkole Sztuk Zdobniczych i Malarstwa, a równocześnie uczestniczył w kompletach tajnego nauczania z zakresu polonistyki na Uniwersytecie Warszawskim. Z harcerstwem był już związany w szkole średniej, gdzie także należał do półlegalnej organizacji Młodzieży Socjalistycznej „Spartakus”. Od 1942 r. współpracował z Referatem „Rój” Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej AK. W rok później został sekcyjnym w harcerskim batalionie AK „Zośka”, a po ukończeniu kursu podchorążych, od lata 1944 r. sprawował funkcję dowódcy plutonu w innym harcerskim batalionie AK „Parasol”. Posiadał stopień instruktorski podharcemistrza. W czasie powstania zginał w rejonie walk na Placu Teatralnym 4 sierpnia 1944 r. Twórczość poetycką rozpoczął już w czasie nauki w szkole średniej. W czasie okupacji opublikował cztery zbiory wierszy. Był członkiem redakcji miesięcznika literacko-społecznego „Droga”. W trzecim roku wojny zawarł związek małżeński ze studentką tajnych kursów polonistycznych Barbarą Drabczyńską, która także poległa w powstaniu warszawskim⁴.

Do harcerstwa należał także wybitny dramaturg, prozaik Sławomir Mrożek. Urodził się on 29 czerwca 1930 r. w Borzęcinie, niedaleko Tarnowa, w ówczesnym województwie krakowskim, zmarł w Nicei w wieku 85 lat. Był synem Antoniego, urzędnika pocztowego i Zofii z domu Kędzior. Do szkoły podstawowej chodził w Borzęcinie, a następnie w latach 1945-1949 pobierał nauki w renomowanym Liceum im. B. Nowodworskiego w Krakowie.

W tym czasie był członkiem ZHP. Po maturze przez kilka miesięcy studiował architekturę na Politechnice, potem w Akademii Sztuk Pięknych i wreszcie orientalistykę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Przez kilka lat współpracował z „Dziennikiem Polskim”, następnie z „Przekrojem”, „Szpilkami”, „Życiem Literackim” i innymi czasopismami ukazującymi się w Krakowie. Dużo podróżował, odwiedził w latach pięćdziesiątych Związek Sowiecki, Anglię, Francję i Austrię. Przez kilka miesięcy w 1959 r. przebywał na stypendium w USA. Był także zaangażowany w działalność ka-

baretową m.in. z kabaretami „Bim Bom”, „Szpakiem”, czy „Piwnicą pod Baranami”. Twórczość w zakresie dramaturgii rozpoczął w 1958 r. Międzynarodowy rozgłos przyniósł mu dramat „Tango” opublikowany sześć lat później, kiedy to już od roku przebywał na emigracji, początkowo we Włoszech, a następnie we Francji, w Berlinie Zachodnim i w Meksyku. Od 1978 r. posiadał obywatelstwo francuskie. Opublikował około 60 dramatów i 20 innych publikacji zwartych. Był autorem kilkuset artykułów. Jego utwory były przetłumaczone na dwadzieścia języków. Azyl polityczny uzyskał w 1968 r. we Francji. Po ogłoszeniu w Polsce stanu wojennego odmówił jakiejkolwiek współpracy z ukazującą się w kraju prasą, radiem i telewizją. Dopiero po transformacji podjął współpracę między innymi z „Gazetą Wyborczą”. Od 1996 r. zamieszkał w Krakowie. Posiadał wysokie odznaczenia polskie i zagraniczne. Był dwukrotnie żonaty. Po śmierci pierwszej żony Marii Obremby w 1959 r., związał się w 1987 r. z meksykańką Suzaną Osano Rosas⁵. Reportażystów w omawianej grupie reprezentował między innymi Wojciech Dworczyk, który urodził się 31 stycznia 1927 r. w Poznaniu, jako syn doktora nauk medycznych Mariana i Haliny z Hofmanów. W dzieciństwie zamieszkiwał wraz z rodziną w Chorzowie. W okresie okupacji Dworcykowie przenieśli się do Buska Zdroju, gdzie przyszły reportażysta uczył się w szkole średniej w ramach tajnego nauczania. Tam też działał w „Szarych Szeregach”. Dzięki zdobytej wiedzy na tajnych kompletach, po zakończeniu wojny mógł w 1947 r. zdać maturę w Gimnazjum i Liceum w Bytomiu. Studia w zakresie geografii ekonomicznej świata odbywał w Szkole Głównej Handlowej (w latach 1949-1991 r. uczelnia ta nosiła nazwę Szkoły Głównej Planowania i Statystyki, następnie powrócono do dawnej nazwy), gdzie uzyskał stopień magistra w 1952 r. Początkowo znalazł zatrudnienie jako starszy radca w Komisji Planowania przy Urzędzie Rady Ministrów, potem w Orbisie w Wydziale Zagranicznym jako przewodnik turystyczny. W latach 1964-1968 był starszym asystentem w Katedrze Geografii Ekonomicznej Świata w SGPiS-e. Po zakończeniu pracy na Uczelni poświęcił się wyłącznie podróżom i pisaniu reportaży, a także sporządzenie reportaży fotograficznych. Opublikował kilkanaście reportaży książkowych i wiele reportaży w czasopiśmie. Od 1977 r. był członkiem Stowarzyszenia Marynistów, a w siedem lat

4. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 1, s. 68-71.

5. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 1, s. 486-601.

później wstąpił do Stowarzyszenia Autorów Polskich. Był dwukrotnie żonaty z pierwszego małżeństwa z Krystyną Grosman doczekał się córki, a z drugiego zawartego w 1973 r. z Lidą Zalewską miał syna. Utrzymywał kontakty z ruchem harcerskim i w 1991 r. został odznaczony złotym Krzyżem za Zasługi dla ZHP. Zmarł w Warszawie 1 marca 2012 r.⁶ Przejrzmy do drugiej znacznie mniej licznej grupy, której przedstawiciele znaleźli się w „Słowniku...”, czyli badaczy literatury, a wśród nich historycy literatury, krytycy teatralni i teoretycy literatury. Liczyła ona 40 osób. Spośród nich można wymienić wyróżniającą się wśród badaczy literatury Marię Janion, urodzoną 24 grudnia 1926 r. w Mońkach, w dzisiejszym województwie podlaskim. Jej ojcem był Cyprian, urzędnik państwowy, a matka – Ludwika z Kudryków zajmowała się domem. Szkołę powszechną M. Janion ukończyła w 1939 r. w Wilnie. W czasie okupacji – początkowo sowieckiej, a następnie niemieckiej – uczęszczała na tajne komplety szkoły średniej. Należała wówczas do konspiracyjnego harcerstwa związanego z Armią Krajową. Po wojnie i przybyciu z rodziną do Bydgoszczy, mogła w 1945 r. zdać eksternistycznie maturę w Toruniu. Studia polonistyczne odbywała na Uniwersytecie w Łodzi. Należała wówczas do Akademickiego Związku Walki Młodych „Życie” i wstąpiła w 1949 r. do PZPR. Po przeniesieniu się w 1951 r. do stolicy uzyskała stopień magistra na Uniwersytecie Warszawskim. W cztery lata później uzyskała doktorat, potem habilitację (docenturę). Profesorem nadzwyczajnym mianowana została w 1963 r., a następnie, po dziesięciu latach, otrzymała profesurę zwyczajną. Już jako studentka była zatrudniona w Instytucie Badań Literackich, gdzie pracowała do 1972 r. Pełniła w tym czasie w Instytucie szereg odpowiedzialnych funkcji: sekretarza naukowego, członka Rady Naukowej, Kierownika Pracowni, a następnie Zakładu, redaktora naczelnego serii „Historia i Teoria Literatury”. Po odejściu z Instytutu podjęła pracę na Uniwersytecie w Gdańsku. Wówczas w 1978 r. została wykluczona z PZPR. Musiała opuścić Uniwersytet Gdański i przez pewien okres czasu znalazła zatrudnienie w Uniwersytecie Warszawskim, by ponownie w 1983 r. powrócić do Gdańska. Działała w opozycyjnej grupie „Reforma i Demokracja”. Wchodziła w skład współzałożycieli nielegalnego w PRL-u „Towarzystwa Kursów Naukowych”. Po transformacji

należała do Unii Pracy. Była autorką ponad dwudziestu monografii naukowych z dziedziny historii literatury, a wielu innych współautorką. Za swe osiągnięcia naukowe i społeczne została wyróżniona 1994 r. tytułem doktora honoris causa Uniwersytetu Gdańskiego. Zmarła w Warszawie 23 sierpnia 2020 r. i została pochowana na Powązkach⁷.

Wśród badaczy literatury mających związki z harcerstwem znajdowali się także krytycy literaccy. Spośród nich warto przybliżyć sylwetkę Jana Szczawieja, urodzonego 6 stycznia 1906 r. we wsi Rogatka w powiecie chełmskim województwa lubelskiego, w rodzinie chłopskiej. Był synem Michała i Anastazji z Daniluków. W czasie I wojny światowej znalazł się wraz z rodziną w Żytomierzu. Po jej zakończeniu powrócił do Polski i od 1923 r. uczył się w Seminarium Nauczycielskim w Chełmie, które ukończył w trzy lata później. W czasie pobytu w seminarium należał do harcerstwa i współpracował z miesięcznikiem „Nasz Hufiec”. Był jego redaktorem naczelnym. Po ukończeniu Seminarium pracował w latach 1926-1930 jako nauczyciel w szkole powszechnej w Irenie koło Dębina. Potem był przez dwa lata instruktorem ZWM „Wici” w Garwolinie, a następnie podjął pracę w Zarządzie Miasta Stołecznego Warszawy. Na tym etapie pozostawał do 1945 r. W czasie okupacji był powiązany ze Stronnictwem Ludowym „Roch” i z Batalionami Chłopskimi. Był naczelnym redaktorem czasopism ruchu ludowego. Po wyparciu Niemców przez ponad rok kierował jako dyrektor, Teatrem Ziemi Chełmskiej, a następnie został zatrudniony w Ministerstwie Kultury i Sztuki. Od 1962 r. podjął pracę w administracji Naczelnego Komitetu ZSL i współpracował z Polskim Radiem, jako autor audycji. Po 1970 r. był emerytem. W swym dorobku miał osiemnaście publikacji zwartych w tym wiersze i wiele artykułów w dziedzinie krytyki literackiej. Związek małżeński zawarł w 1940 r. z Jadwigą Radlińską Zmarł w Warszawie 23 kwietnia 1983 r.⁸

Wśród członków opisywanej grupy należących do grona krytyków teatralnych warto przybliżyć postać Witolda Fillera. Urodził się on 13 stycznia 1931 r. w Piastowie. Ojciec Waław był urzędnikiem, matka Wanda z Łysakowskich, zajmowała się domem. Naukę na poziomie szkoły średniej rozpoczął w czasie okupacji w Warszawie na tajnych kompletach. Należał wówczas do „Szarych Szere-

6. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 2, s. 224.

7. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 3, s. 360-365.

8. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 8, s. 128-130.

gów”, brał udział w powstaniu warszawskim. Edukację na tym poziomie ukończył w Liceum I Gimnazjum im. T. Reytana w 1948 r., zdając wówczas maturę. Następnie odbył studia na Wydziale Aktorskim PWST w Warszawie. Po ich ukończeniu w 1953 r. wstąpił do PZPR. W latach 1960-1962 był członkiem egzekutywy Komitetu Dzielnicowego Warszawy Śródmieście. Początkowo pracował jako aktor w teatrach warszawskich. Od 1962 r. był komentatorem teatralnym „Polityki”, w tym też czasie wchodził w skład redakcji tygodnika „Kultura”. W latach 1962-1971 pracował w Telewizji jako redaktor naczelny Redakcji Rozrywki. Od 1972 r. kierował redakcją dwutygodnika „Teatr”. Przez kolejne trzy lata pozostawał recenzentem teatralnym w „Expresie Wieczornym”. Aż dwanaście lat do momentu transformacji pozostawał dyrektorem teatru „Syrena”. Po zmianie ustroju w latach 1990-1991 pozostawał na etacie redaktora naczelnego „Playboya”. W swym dorobku twórczym posiadał kilkadziesiąt publikacji (poza tekstami recenzyjnymi) i prace redakcyjne. Był trzykrotnie żonaty. Posiadał wysokie odznaczenia państwowe, Krzyż Kawalerski i Oficerski Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w Warszawie 11 lutego 2009 r.⁹

Za przedstawicielkę grona teoretyków literatury można uznać Marię Grzędzielską, urodzoną 7 grudnia 1906 r. w Grzymałkowie powiat Skałat na Podolu, dziś na Ukrainie. Ojciec jej Władysław Leon, był prawnikiem i działaczem politycznym, matka Maria Ludwika z domu Wolff. Przyszła uczona uczęszczała do szkoły średniej we Lwowie i wówczas należała do harcerstwa. W czasie obrony Lwowa była łączniczką harcerską. Po zdaniu matury w 1925 r. podjęła studia polonistyczne na uniwersytecie, gdzie w sześć lat później, pod kierunkiem profesora Juliusza Kleinera, obroniła doktorat. Pracowała jako nauczycielka szkół średnich we Lwowie, Samborze, Nisku i Złoczowie. Zamieszkała swe publikacje w „Gazecie Polskiej” i „Sygnałach”. Ponadto na łamach „Słowa Polskiego”, w dodatku harcerskim, zamieściła wiersz „Młode Prawo”. W czasie okupacji publikowała w czasopiśmie konspiracyjnych. Była członkiem ZWZ/AK. W lipcu 1944 r. została aresztowana przez władze sowieckie i wywieziona w głąb Rosji. Do kraju mogła powrócić dopiero w cztery lata później. Podjęła wówczas pracę jako nauczycielka w Kobielach Wielkich, Wieliczce, a następnie w Krakowie. Od 1951 r. prowadziła zajęcia na kursach Przystosowania Naukowego Nauczycieli. Następnie

została zatrudniona w Wyższej Szkole Pedagogicznej, początkowo na studiach zaocznych, a potem na studiach dziennych. W 1955 r. awansowała na zastępcę profesora. Przeniósła się wówczas do Lublina, gdzie rozpoczęła pracę na UMCS. Tam też uzyskała habilitację w 1963 r., a dziesięć lat później otrzymała nominację na profesora nadzwyczajnego. Była autorką wielu publikacji, prac edytorskich i redakcyjnych. Dokonywała tłumaczeń z języka francuskiego. Posiadała liczne odznaczenia, w tym – wojskowe. Między innymi Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty Krzyż Zasługi z Mieczami, Medal Wojska Polskiego, Medal AK, Medal KEN. Rodziny nie założyła. Zmarła 25 maja 2000 r. w Lublinie¹⁰.

Opisywana grupa pod względem pokoleniowym i wieku.

Mimo iż sto lat istnienia harcerstwa to okres wielu tragicznych wydarzeń: dwóch wojen światowych, wojny polsko-bolszewickiej i złowrogich lat stalinowskich, to jednak średnia wieku omawianej grupy była dość wysoka i wynosiła ok. 73 lat życia. W XIX wieku urodziło się 10 osób (najwcześniej bo w 1885 r. urodził się wybitny uczony, profesor Stanisław Pigoń). Następnie w przedziale lat 1900-1914 przyszło na świat kolejnych 29 osób. Najwięcej, bo aż 87 to urodzeni w latach pierwszej wojny światowej i okresie międzywojennym, wreszcie po 1939 r. przyszły na świat tylko cztery osoby. Szczegółowe dane na temat wieku badanej społeczności zawiera tabela 2.

Tabela 2. Wiek pisarzy i badaczy literatury związanych z harcerstwem odnotowanych w słowniku Współcześni Polscy Pisarze ..., t. I – IX.

l.p.	wiek	ilość osób
1	91 i więcej	19
2	81-90	45
3	71-80	31
4	61-70	19
5	51-60	8
6	41-50	3
7	31-40	2
8	21-30	3
	razem	130

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: *Współcześni Polscy Pisarze i Badacze Literatury. Słownik bibliograficzny*, t. 1-9, Warszawa 1994-2004. Passim.

9. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 2, s. 311-313.

10. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 3, s. 180-182.

Sędziwego wieku dożyła Maria Straszewska zamężna Sicińska¹¹, profesor historii literatury, która odeszła „na wieczną wartę” w wieku przeszło stu dwóch lat. Urodziła się w Warszawie 19 kwietnia 1919 r., była córką Feliksa Straszewskiego, dyrektora gimnazjum i Marii z domu Archard, także nauczycielki. Ojciec należał do zwolenników marszałka Józefa Piłsudskiego. Był autorem podręczników do matematyki. Przyszła uczona naukę na poziomie szkoły średniej odbywała w gimnazjum Zofii Wróblewskiej-Kurmanowej i tam uzyskała maturę w 1936 r. Wówczas rozpoczęła studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego w zakresie filologii polskiej. Już w szkole średniej, w 1934 r., wstąpiła do Związku Harcerstwa Polskiego i pełniła funkcje przybocznej i drużynowej 62 żeńskiej Drużyny Harcerskiej w Warszawie. Natomiast w czasie studiów należała do Kręgu Starszoharcerskiego „Kuźnica”, którego przewodniczącym był Kazimierz Sabbat¹², a M. Straszewska pełniła obowiązki jego zastępcy. Studia przerwał wybuch wojny w 1939 r. Wzięła wówczas udział w obronie Warszawy. W czasie okupacji początkowo była oficjalnie zatrudniona w Radzie Głównej Opiekuńczej w sekcji opieki nad dziećmi i młodzieżą, a następnie pełniła – już w konspiracji – funkcję sekretarza Biura Informacji i Propagandy rządu londyńskiego. Niezależnie od tego pozostawała w kierownictwie Komendy Choraży Harcerki, kierując w ramach „Szarych Szeregów” kręgiem „Kuźnica”. Kontynuowała naukę na tajnych studiach polonistycznych. Stopień harcmistrzyni otrzymała w maju 1943 r.¹³ Po powstaniu warszawskim, w którym uczestniczyła jako łączniczka VI Oddziału Sztabu Generalnego AK, znalazła się w obozie jenieckim w Saksonii. Po powrocie do kraju i uzyskaniu stopnia magistra na Uniwersytecie Warszawskim, przez dwa lata uczyła języka polskiego w liceum w Piasecznie. Potem wchodziła, do 1950 r., w skład redakcji czasopisma „Praca Oświatowa”. Doktorat obroniła w rok wcześniej. Przez cały ten okres była czynną instruktorką ZHP.

W związku z represjami ze strony bezpieki w okresie stalinowskim pracowała jedynie dorywczo. Karierę uniwersytecką rozpoczęła w 1954 r. jako adiunkt na Uniwersytecie Warszawskim i pozostawała na tym etacie siedem lat. Po studiach zagranicznych we Francji oraz uzyskaniu habilitacji, została mianowana docentem i przeniosła się do Instytutu Badań Literackich. Od 1973 r. ponownie pracowała w Uniwersytecie Warszawskim, na etacie profesora nadzwyczajnego. Wtedy też była jedną z inicjatorek i redaktorką wydawnictwa „Harcerki 1939-1945”. Opublikowała pięć prac zwartych i liczne artykuły i rozprawy z zakresu historii literatury w czasopismach nie tylko polskich, ale także francuskich, rosyjskich i niemieckich. Należała do „Solidarności” i z ramienia tego ruchu była radną w 1990 r. w dzielnicy Śródmieście. Pod koniec życia wychodziła w skład Rady Muzeum Harcerstwa i Rady Naukowej „Harcerskiego Słownika Biograficznego”. Była odznaczona Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarła 1 sierpnia 2021 r. w Piasecznie¹⁴. Ponad sto lat żyła także autorka opowiadań i sztuk dla dzieci, Irena Jurgielewicz (1903-2003) dr filologii polskiej. Jako oficer AK w czasie okupacji redagowała „Pismo Młodych”, przeznaczoną dla Grup Szturmowych „Szarych Szeregów”. Została uhonorowana w 1970 r. Harcerską Nagrodą Literacką¹⁵. Do grona długowiecznych członków omawianej społeczności, którzy przeżyli co najmniej 95 lat, zaliczyć można także Stefana Sawickiego urodzonego w 1927 r., historyka i teoretyka literatury¹⁶, Ryszarda Matuszewskiego (1914-2010), historyka literatury i krytyka literackiego¹⁷, oraz Józefę Hannelową (1925-1920) krytyka literackiego i publicystkę¹⁸. Natomiast najkrócej żyli zaprezentowani już powyżej K. K. Baczyński, który zginął w powstaniu warszawskim w wieku 23 lat. Tylko rok dłużej, bo 24 lata żył poeta Stefan Borsukiewicz, urodzony 18 kwietnia 1918 r. na Ukrainie, w Aleksandrowsku nad Dnieprem. Jego ojciec był inżynierem kolejowym, matką Zofia z Kulągowskich. Uciekając przed bolszewikami w 1919 r., jego rodzina znalazła się

11. S. Maliszewski, „Emma” wywiad rzeka z Marią Straszewską, Warszawa 2011, passim;

12. M. Straszewska, Sabbat Kazimierz Aleksander (1913-1989), Harcerski Słownik Biograficzny, t. I, pod red. J. Wojtyczy, Warszawa 2006, s. 174-178.

13. K. Jarzębowski, L. Kuprianowicz, Harcmistrzynie i harcmistrze Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920-1949, Kraków 2006, s. 74.

14. Współcześni Polscy Pisarze..., t. 8, s. 61-62

15. Współcześni Polscy Pisarze..., t. 3, s. 449-452

16. Współcześni Polscy Pisarze..., t. 7, s. 31-34

17. Współcześni Polscy Pisarze..., t. 5, s. 327-331.

18. Współcześni Polscy Pisarze..., t. 3, s. 228-229.

Tabela 3. Miejsce urodzenia i zgonu osób należących do omawianej grupy.

l.p.	miejsce urodzenia	ilość	miejsce zgonu	ilość	uwagi
1	obecny teren Polski, w tym: Warszawa – 55 Poznań – 5 Łódź – 4 Kraków – 3	92	obecny teren Polski, w tym: Warszawa – 65 Poznań – 4 Łódź – 0 Kraków – 7	103	
2	Ukraina	23	Ukraina	0	
3	Litwa /Białoruś	10	Litwa /Białoruś	0	
4	Rosja	2	Rosja	1	
5	Czechy/Austria	3	Czechy/Austria	3	
6	Zach. Europa, USA	0	Zach. Europa, USA	11	
7	razem	130	razem	118	Spośród grupy 130 literatów i badaczy literatury do grudnia 2023 r. żyło 12 osób.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: *Współcześni Polscy Pisarze i Badacze Literatury. Słownik biobibliograficzny*, t. 1-9, Warszawa 1994-2004. Passim.

w Poznaniu. Tu uczęszczał do szkoły średniej: najpierw do gimnazjum im. Karola Marcinkowskiego, a potem do Liceum i Gimnazjum im. Ignacego Paderewskiego, gdzie w 1938 r. uzyskał maturę. W szkole średniej należał do drużyny harcerskiej. Już wówczas publikował swoje wiersze i opowiadania humorystyczne. W maju 1939 r. ukończył dwydziesięcioletni kurs podchorążych w Poznaniu. Po wybuchu wojny z Niemcami, jako plutonowy podchorąży walczył pod Kutnem i Łowiczem, a także w obronie Warszawy. W zimie 1939 r. przedostał się z Zakopanego na Węgry, a następnie, po kilkumiesięcznym pobycie w obozie, przez Jugosławię dotarł do Francji, gdzie służył jako szef kompanii karabinów maszynowych. Po klęsce Francji w czerwcu 1940 r. znalazł się w do Anglii. Tu służył w 4 Brygadzie Kadrowej Strzelców. W marcu 1941 r. przeszedł kurs spadochronowy i został instruktorem w ośrodku szkoleniowym w Ringway. Podczas pobytu w Anglii kontynuował swoje pasje literackie, publikując wiersze w prasie żołnierskiej. Podporucznikiem został mianowany na wiosnę w 1942 r. Zginął 21 sierpnia tego roku,

w wieku 24 lat, w czasie wykonywania skoku ćwiczebnego. Pośmiertnie został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami¹⁹.

Miejsce urodzenia i zgonu.

Fakt, iż skauting zawitał na ziemię polską w czasie, gdy pozostawały one w rękach zaborców, spowodował, że pierwsze drużyny i zastępy funkcjonowały na terenie dawnej Rzeczypospolitej, czyli na znacznie większym obszarze niż wyznaczają to obecne granice administracyjne Państwa Polskiego. W zaborze austriackim były to: Galicja, Małopolska, Śląsk Cieszyński, Bukowina, Morawy, Austria. Pod zaborem rosyjskim: Królestwo Polskie, zachodnie gubernie Cesarstwa (Ukraina, Białoruś, kraje bałtyckie), a także centralna Rosja i Syberia. W zaborze niemieckim (pruskim): Wielkopolska, Kujawy, Pomorze, Powiśle, Górny Śląsk, Warmia, Mazury i Niemcy. Ponadto jednostki skautowe (harcerskie) powstawały także w skupiskach polonijnych w Ameryce Północnej i Południowej, a także w Europie Zachodniej: we Francji,

19. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 1, s. 226.

w Belgii, w Szwajcarii²⁰. Nic więc dziwnego, że najstarsze pokolenie harcerek i harcerzy związanych z literaturą i badaniami literackimi, często rodziło się daleko poza dzisiejszymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej. Szczegółowe dane dotyczące miejsca urodzenia i zgonu zawiera tabela 3.

Jednym z tych, którzy urodzili się poza terenem ziem polskich był prozaik, poeta Wacław Korabiewicz. Na świat przyszedł 5 maja 1903 r. w Petersburgu, jako syn Antoniego – lekarza, właściciela dóbr ziemskich na Litwie i Stefani z domu Matuszewicz. Początkowo, gdy uczęszczał do gimnazjum w Charkowie, a po rewolucji i przyjeździe rodziny do Polski w Wilnie, należał do harcerstwa będąc drużynowym i referentem prasowym Komendy Chorągwi w Wilnie. Maturę uzyskał w 1922 r., by w latach 1927-1932 odbyć studia medyczne na Uniwersytecie Stefana Batorego. Niezależnie od tego niesystematycznie uczęszczał także na zajęcia z etnografii. Po ukończeniu edukacji w Wilnie podjął pracę jako lekarz w Państwowej Wyższej Szkole Morskiej w Gdyni. Jako współpracownik Głównej Kwatery Męskiej ZHP w latach 1935-1937 pełnił funkcję referenta prasowego, posiadając od 1933 r. stopień podharcmistra. W momencie wybuchu II wojny światowej został wraz z żoną „Daru Pomorza” internowany w Sztokholmie. Przedostał się wówczas do Londynu, gdzie podjął służbę jako lekarz na m/s Józef Piłsudski, a po zatopieniu tego okrętu założył Koło Opieki nad Żołnierzami. Uczestniczył w tym czasie w wyprawie zoologicznej do Brazylii, a następnie, z ramienia Rządu RP na Obczyźnie, sprawował w latach 1944-1946 funkcję lekarza w szpitalu w Rodezji. Ponadto był zastępcą kustosa w miejscowym Muzeum Etnograficznym, a także komendantem Chorągwi ZHP na obczyźnie w tym państwie. Tam też w 1945 r. mianowany został harcmistrzem. Następnie przebywał w Londynie i w Etiopii. Do Polski powrócił w 1958 r. Był w latach 1959-1964 członkiem Kręgu Instruktorskiego „Wigry” przy Głównej Kwaterze ZHP. Zebrane przez siebie cenne zbiory przekazał do Muzeum Narodowego w Warszawie. Był dwukrotnie żonaty, po raz pierwszy z Janiną Marią Haezówną, i, od 1952 r. z nauczycielką Marią Kisielewicz-Sidor. Zmarł w Warszawie 15 lutego 1994 r.²¹

Do grona osób, które zakończyły życie poza granicami kraju, należała tłumaczka, publi-

cystka i prozaik Stanisława Kuszelewska. Urodziła się 24 grudnia 1894 r. na Wołyniu, w rodzinnym majątku Biskupicze, jako córka Edwarda i Emilii z Bohomolców. Gimnazjum ukończyła w 1911 r. w Warszawie. Do skautingu wstąpiła w 1912 r. i pełniła przez pięć lat funkcję komendantki hufca żeńskiego w Mińsku Białoruskim. Była też w tym czasie czynna w Polskiej Organizacji Wojskowej. Podejmowała różnego rodzaju studia, ale w związku z trwającą wojną i częstą zmianą miejsca pobytu (Mińsk, Kijów, Warszawa), żadnej z uczelni nie ukończyła. W latach 1919-1920 redagowała niepodległościowe pismo „Nasza Sprawa”.

W następnych latach zamieszczała swe utwory w „Bluszczu”, „Kobiecie Współczesnej”, „Kurierze Porannym” i „Wiadomościach Literackich”. Była też, w latach 1931-1939, współpracownicą Polskiego Radia. Dwukrotnie zamężna, po raz pierwszy – z Ignacym Matuszewskim (1891-1946) wybitnym działaczem politycznym, związanym z Józefem Piłsudskim, wielokrotnym ministrem skarbu, z którym miała córkę Ewę, która jako studentka medycyny zginęła w czasie powstania warszawskiego. Po uzyskaniu w 1928 r. unieważnienia pierwszego małżeństwa, zawarła ślub z Ludomiłem Rayjskim (1892-1977) – pilotem, generałem lotnictwa, także osobą związaną z obozem sanacji. Podczas okupacji, w latach 1939-1943 społecznie pracowała w Radzie Głównej Opiekuńczej i w akcji pomocy Żydom. W czasie powstania warszawskiego była szefową kuchni pułku „Baszta”. Po upadku Mokotowa opuściła stolicę i zamieszkiwała na krótko w Kielcach, a następnie, w lecie 1945 r., przez zieloną granicę nielegalnie przedostała się do Londynu, gdzie przebywał jej mąż. Na emigracji współpracowała z „Wiadomościami”, „Dziennikiem Polskim” i Radiem Wolna Europa. Zmarła 24 stycznia 1966 r. w Londynie²².

Tragiczne były okoliczności śmierci poza granicami kraju powieściopisarza, autora książek dla dzieci Jerzego Ostrowskiego. Urodził się on 9 stycznia 1897 r. w Chodlu na Lubelszczyźnie, jego ojciec Stanisław był urzędnikiem, matka Zofia z domu Stokowska. Ukończył prywatne gimnazjum w Lublinie. W tym czasie należał do organizacji „Zet”. Wcielołny do armii rosyjskiej w 1917 r. walczył jako oficer na froncie i odniósł ranę. Uczestniczył w 1918 r. w rozbrajaniu Niemców. Po zakoń-

20. G. Nowik, *Polskie Związki Skautowe i Harcerskie 1909-1922*, Warszawa 2019, s. 5-6.

21. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 4, s. 234-237; K. Jarzembowski, L. Kuprianowicz, *Harcmistrzynie i harcmistrzowie Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920-1949*, Kraków 2006, s. 136

22. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 4, s. 496-498.

Tabela 4. Pochodzenie społeczne (zawód rodziców).

l.p.	pochodzenie, zawód rodziców	ilość	%
1	inteligencja, urzędnicy	86	66,2
2	robotnicy	14	10,8
3	zawodowi wojskowi	10	7,7
4	rolnicy	7	5,4
5	przedsiębiorcy	5	3,8
6	trudne do ustalenia	5	3,8
7	ziemianie	3	2,3
	razem	130	100

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: *Współcześni Polscy Pisarze i Badacze Literatury. Słownik bibliograficzny*, t. 1-9, Warszawa 1994-2004. Passim.

czeniu działań wojennych podjął w następnym roku studia prawnicze i społeczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, ale rychło przeniósł się na Uniwersytet Poznański, gdzie zgłębiał nauki ekonomiczne i polityczne. Po dwóch latach kontynuował studia w Warszawie w Instytucie Pedagogicznym, gdzie w 1923 r. obronił pracę dyplomową. W tym też czasie należał do ZHP i redagował czasopismo „Czuj Duch”. W czasie studiów, od lipca 1922 r. pracował jako nauczyciel w Seminarium Nauczycielskim w Kielcach, potem uczył w gimnazjum w Skolimowie, by w roku szkolnym 1924/25 pełnić funkcję zastępcy dyrektora Seminarium Nauczycielskiego w Mławie. Kolejne miejsce pracy to Seminarium Nauczycielskie w Wymyślinie gdzie w latach 1925-1926 sprawował funkcję dyrektora. Na zlecenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przebywał do 1928 r. w Brazylii i po powrocie objął jako dyrektor kierownictwo gimnazjum w Równem. Przez kolejne trzy lata był wizytatorem Kuratorium Okręgu Szkolnego w Wilnie. Ostatnim miejscem jego pracy przed wybuchem wojny było od 1933 r. stanowisko dyrektorem gimnazjum i liceum w Rzeszowie. Wysłany w styczniu 1939 r. do Kanady przez ministerstwo, na wieść o agresji Niemiec powrócił do Rzeszowa i organizował ruch oporu. W listopadzie tego

roku usiłował przedostać się na Węgry, ale został ujęty przez Niemców i przez przeszło pół roku przebywał w więzieniu. Następnie został przewieziony do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, skąd do Mauthausen-Gusen, gdzie zmarł 24 listopada 1942 r. Był autorem kilkunastu powieści w tym dla młodzieży i redagował czytanki dla klas szkół powszechnych. Był dwukrotnie żonaty, po raz pierwszy z Zofią Szelburg, a w osiem lat po rozwodzie w 1926 r., – zawarł związek małżeński z nauczycielką Ewą Mróz²³.

Pochodzenie społeczne – zawód rodziców.

Pod względem pochodzenia społecznego interesująca nas grupa w większości wywodziła się ze środowiska inteligenckiego. Szczegółowe dane na ten temat zawiera tabela 4. Najliczniej wśród osób ze środowiskiem literatów i badaczy literatury związanych z harcerstwem, była reprezentowana grupa wywodząca się z rodzin inteligenckich. Jednym z nich był poeta, teoretyk literatury Stanisław Dąbrowski. Urodził się 15 sierpnia 1930 r. w Jędrzejowicach – wsi leżącej dziś w gminie Bodzechów pod Ostrowcem Świętokrzyskim. Jego ojciec Stanisław był urzędnikiem, matka Maria z Topolskich – nauczycielką.

23. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 6, s. 206-207.

W czasie okupacji uczęszczał do szkoły handlowej w Ostrowcu, równolegle uczył się na kompletach tajnego nauczania. Dzięki temu po wojnie mógł zdać maturę w tym mieście w Liceum i Gimnazjum im. Joachima Chreptowicza. Równocześnie w czasie nauki w szkole średniej należał do harcerstwa. Przez kolejne lata odbywał studia na Wydziale Morskim w Wyższej Szkole Handlu Morskiego w Sopocie. Po ich ukończeniu, w 1955 r. podjął pracę zawodową w Zarządzie Portu w Gdyni, równolegle – od następnego roku – studiując eksternistycznie polonistykę na Uniwersytecie Warszawskim. Siedem lat później uzyskał magisterium i został zatrudniony w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku początkowo w Katedrze Literatury, a od 1970 r. w Zakładzie Teorii Literatury. Doktorat na Uniwersytecie Jagiellońskim obronił w 1969 r. Był uczestnikiem strajku w Stoczni Gdańskiej. Wtedy też musiał odejść z uczelni.

W czasie stanu wojennego pisywał teksty wydawane w drugim obiegu. Opublikował w sumie 13 zbiorów wierszy. Habilitację uzyskał w Instytucie Badań Literackich w 1981 r. Nominację na profesora uzyskał jako pracownik tego Instytutu w 1994 r. Należał do Gdańskiego Towarzystwa Naukowego. Napis jego autorstwa widnieje na pomniku Ofiar Grudnia w Gdyni. Małżeństwo z Jolantą Kowalewską zawarł w 1986 r. Zmarł w Szczawnicy 11 sierpnia 2007 r.²⁴

Druga pod względem liczebności grupa osób była pochodzenia robotniczego. Należał do niej poeta, autor utworów dla dzieci i tłumacz Tadeusz Fangrat. Urodził się 2 marca 1912 r. w Łodzi, w rodzinie robotniczej. Jego ojciec miał na imię Paweł, a matką była Sabina z Pawlaków. Szkołę handlową ukończył w rodzinnym mieście, a następnie uczył się w Instytucie Prawa Administracyjnego. Od 1930 r. pracował w urzędach gminnych w powiecie rawskim. Po sześciu latach powrócił do Łodzi i podjął zatrudnienie w dziale rachuby Okręgowego Budownictwa nr IV. W szkole średniej wstąpił do harcerstwa i następnie działał jako instruktor Związku Harcerstwa Polskiego. W drugiej połowie lat trzydziestych zamieszczał teksty poetyckie w „Gazecie Radomskowskiej” i w łódzkich „Osnowach Literackich”. Nagrywał także audycje Rozgłośni Łódzkiej Polskiego Radia. Wziął udział w kampanii wrześniowej. Po klęsce znalazł się gronie internowanych na Węgrzech. Tam przebywał przez cały okres okupacji, w tym

początkowo w obozach dla polskich uchodźców. Zasiłał pisma dla polskich uchodźców swymi utworami, zajmował się także pracą społeczną jako instruktor harcerski. Po zakończeniu wojny powrócił do kraju i przez dwa lata pracował w Wojewódzkim Urzędzie Kontroli Prasy i Widowisk, początkowo w Łodzi, a następnie – w Poznaniu. Nie rezygnował z twórczości literackiej. W latach 1946-1948 był pracownikiem polskiej ambasady w Budapeszcie. Tłumaczył wiele publikacji węgierskich na język polski. Następnie zamieszkał w Warszawie i poświęcił się wyłącznie pracy twórczej. Współpracował z czasopismami „Zwierciadło”, „Trybuna Literacka”, „Życiem Literackim”, „Tygodnikiem Kulturalnym”, a także z pismami dla dzieci: „Świerszczykiem” i „Misiem”. Posiadał liczne wysokie odznaczenia polskie i węgierskie. Zmarł 8 czerwca 1993 r. w Warszawie²⁵. Z rodziny zawodowego oficera WP pochodziła poetka, autorka książek dla dzieci Mieczysława Buczkówna (zameżna Jastrun). Urodziła się 12 grudnia 1924 r. w Bielsku Białej, jako córka Wilhelma i Heleny z domu Mojżyszek. Z racji profesji ojca rodzina przyszłej poetki przenosiła się do Zambrowa, a następnie – do Warszawy. Tu w czasie okupacji uzyskała maturę na tajnych kompletach Gimnazjum i Liceum Pedagogicznego ss. Urszulanek. Wówczas działała w „Szarych Szeregach”, w hufcu Śródmieście II. Po upadku powstania znalazła się w obozie przejściowym w Pruszkowie, z którego zbiegła. Ostatnie miesiące wojny spędziła w Lipnicy pod Bochnią biorąc udział w tajnym nauczaniu. Od 1945 r. zamieszkała w Łodzi i podjęła studia polonistyczne na powstałym wówczas w tym mieście uniwersytecie. Magisterium uzyskała w 1949 r., równolegle działając jako nauczycielka. Po ukończeniu studiów powróciła do Warszawy, pracując nadal w szkolnictwie. Pierwsze publikacje zamieszczała w tygodniku „Wieś”, potem w „Kuźnicy” i „Nowej Kulturze”, w „Życiu Literackim”, a także w „Świerszczyku”, „Płomyczku” i „Płomieniu”. Została w 1956 r. przyjęta do Związku Literatów Polskich. Od 1965 r. do początków lat siedemdziesiątych była redaktorką działu poezji w miesięczniku „Poezja”. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych była związana z ruchem opozycyjnym. Związek małżeński zawarła w 1950 r. ze znanym poetą Mieczysławem Jastrunem. Zmarła w Warszawie 3 maja 2015 r.²⁶

24. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 2, s. 146-149.

25. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 2, s. 277-279.

26. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 1, s. 327- 328.

Tabela 5. Poziom wykształcenia pisarzy i badaczy literatury, którzy posiadali wątki harcerskie w życiorysach.

l.p.	wykształcenie	liczba osób	%
1	wyższe – profesorowie i doktorzy habilitowani	30	23,1
2	wyższe – doktorzy nauk	11	8,4
3	wyższe – magisterskie	39	30,0
4	wyższe – bez bliższego określenia	29	22,3
5	nie ukończone wyższe	14	10,8
6	studium nauczycielskie	1	0,8
7	średnie	6	4,6
	razem:	130	100

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: *Współcześni Polscy Pisarze i Badacze Literatury. Słownik biobibliograficzny*, t. 1-9, Warszawa 1994-2004. Passim.

Do nielicznej grupy pisarzy, wywodzących się rodzin ziemiańskich należał autor książek dla dzieci Stefan Łoś. Urodził się 19 lipca 1901 r. w Bobinie, leżącym dziś w powiecie proszowickim, w województwie małopolskim (a nie, jak widnieje w wielu biogramach, koło Pińczowa). Jego ojcem był Augustyn, właściciel ziemski, matką – Maria z domu Zaleska. Rodzina pieczętowała się herbem Dąbrowa i posiadała tytuł hrabiowski. Do gimnazjum im. Władysława Jagiełły uczęszczał w Płocku. Jako uczeń brał udział ochotniczo w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zdaniu matury w 1921 r. przeniósł się do Warszawy i podjął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. W tym czasie był drużynowym 1 Warszawskiej Drużyny Harcerzy (WDH) „Czarnej Ósemki” w gimnazjum im. T. Rejtana, a później prowadził 2 WDH w gimnazjum im. J. Zamoyskiego. Posiadał wówczas stopień podharcemistrza. Studia przerwał w 1924 r. Następnie redagował miesięcznik ilustrowany „Wieś, Dwór i Miasto”, a w trzy lata później objął stanowisko redaktora artystycznego tygodnika „Harcierz”. Był autorem opublikowanego w 1927 r. zbioru piosenek harcerskich pod tytułem „Pod płóciennym dachem. Piosenki obozowe” (wśród nich między innymi znanej i śpiewanej do dziś piosenki „Przy ognisku gwarzy drużyna wesola...”). Uczestniczył w międzynarodowych zlotach skautowych (Jamboree). Od 1929 r. był zatrudniony

w Wydziale Turystyki Ministerstwa Komunikacji, przebywał w tym czasie w Brazylii i Argentynie. W latach trzydziestych, z powodu oskarżeń o pedofilię, został pozbawiony stopnia instruktorskiego i usunięty ze Związku Harcerstwa Polskiego. Przed II wojną światową współpracował Polskim Radiem, przygotowując słuchowiska o tematyce turystycznej. Od 1932 r. był członkiem Związku Zawodowego Literatów Polskich (po 1949 – Związku Literatów Polskich). W czasie okupacji pracował w Warszawie jako magazynier w jednej ze spółdzielni spożywczych, równocześnie pełnił służbę w Związku Walki Zbrojnej/Armii Krajowej. Jego twórczość literacka z tego okresu uległa zniszczeniu w czasie powstania warszawskiego. Za zasługi wojenne otrzymał Krzyż Srebrny Orderu Virtuti Militari. Po zakończeniu wojny osiedlił się we Wrocławiu i wstąpił do Stronnictwa Demokratycznego. Uczestniczył w utworzeniu Oddziału ZZLP we Wrocławiu i pełnił w nim kierownicze funkcje. Napisał dwie książki, których jednak ze względów politycznych nie mógł opublikować, a także wodewil i scenariusz filmowy. W tym czasie opiekował się młodymi twórcami, w tym między innymi Markiem Hłaską, z który przez pewien okres razem mieszkał. W tym czasie był inwigilowany przez Urząd Bezpieczeństwa. Dwukrotnie aresztowany, po raz pierwszy w 1950 r., a następnie w cztery lata później. W czasie drugiego z przesłuchi-

wań był okrutnie bity i torturowany. Zmarł 9 marca 1955 r., w wyniku choroby płuc i wyczerpania organizmu po pobycie w areszcie.²⁷

Wykształcenie.

Pod względem wykształcenia badana grupa prezentowała stosunkowo wysoki poziom. Blisko 90% osób wchodzących w jej skład posiadało wyższe wykształcenie, a przeszło jedna piąta z nich była samodzielnymi pracownikami naukowymi. Szczegółowe dane na ten temat zawiera tabela 5.

Warto podkreślić, iż kilka osób spośród interesującej nas grupy profesorów i doktorów habilitowanych, został wyróżnione tytułem doktora honoris causa. Tytuł taki nadał Uniwersytet Gdański w 1994 r. profesor M. Janionowej, której sylwetka już była wcześniej zaprezentowana. Natomiast doktorat honoris przysłał Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w 2009 r. profesorowi Stefanowi Sawickiemu, który urodził się 8 lutego 1927 r. w Brześciu nad Bugiem. Był on synem Mariana – lekarza i Haliny z Jankowskich. Od 1939 r. rodzina Sawickich przeniosła się do Józefowa koło Warszawy. Wykształcenie na poziomie szkoły średniej S. Sawicki czasie okupacji zdobywał na kompletach tajnego nauczania w Lubartowie. Maturę zdał już po wojnie w 1946 r. w Liceum im. S. Staszica w Lublinie. Studia polonistyczne rozpoczął na KUL-u, potem przeniósł się na Uniwersytet Jagielloński, gdzie uzyskał w 1951 r. magisterium. Wówczas został zatrudniony jako asystent na KUL, awansując kolejno na starszego asystenta, adiunkta i docenta. W szkole średniej i podczas studiów na KUL należał do harcerstwa. Otrzymał stopień podharcemistrza. Doktorat uzyskał w 1960 r. na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, a habilitację w osiem lat później, na tej samej uczelni. Jako docent został kierownikiem Zakładu Badań nad Literaturą Religijną. W tym czasie często wyjeżdżał w celach naukowych do Anglii, Austrii, Belgii, Francji, Kanady, Niemiec, Włoch i do Związku Sowieckiego. Tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał w 1972 r., a profesora zwyczajnego – w piętnaście lat później. Tak długie oczekiwanie na kolejny awans było spowodowane tym, że władze komunistyczne nie darzyły go sympatią, jako uczonego zaangażowanego w działalność Rady Naukowej Episkopatu, oraz, w latach 1981-1983, Rady Prymasowskiej. By też sekretarzem general-

nym Towarzystwa Naukowego KUL, a w latach 1971-1983, pełnił funkcję prorektora tej uczelni. Ponadto od 1993 r. został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności. Ten wybitny uczony opublikował osiem książek, także w języku niemieckim, oraz wiele prac naukowych w „Rocznikach Humanistycznych”, „Zeszytach Naukowych KUL”, „Życiu szkoły wyższej” i kilkaset tekstów popularno-naukowych. Był członkiem kolegium redakcyjnego „Encyklopedii Katolickiej”. Warto dodać, że w 2024 r. dożył 97 lat²⁸.

Doktorem h.c. Uniwersytetu w Chicago był profesor Stanisław Pigoń, którego sylwetka zaprezentowana został w dalszej części niniejszego tekstu.

Co ciekawe, posiadający jedynie magisterium Apoloniusz Zawilski (1912-2004), od 1926 r. należący do harcerstwa, prozaik, autor prac historycznych, został wyróżniony tytułem doktora honoris causa przez Polski Uniwersytetu na Obczyźnie w Londynie²⁹.

Wykształcenie na poziomie doktoratu posiadała poetka, autorka sztuk teatralnych dla dzieci – Krystyna Miłobędzka. Urodziła się 8 czerwca 1932 r. w Wielkopolsce, w Margoninie pod Chodzieżą, jej ojciec to inżynier leśnik Witold Łuczkiwicz, matka – Janina z Woszczyńskich. W okresie okupacji rodzina przebywała w Radoszewnicy pod Koniecpolem. Pierwsze klasy gimnazjum zaliczyła w ramach tajnego nauczania, następnie od 1945 r. uczęszczała do klas matematyczno-przyrodniczych Liceum i Gimnazjum św. Barbary w Chodzieży. Tam też pięć lat później zdała maturę. W szkole średniej należała przez trzy lata do harcerstwa. Studia I stopnia w zakresie filologii polskiej odbyła w latach 1950-1953 na Uniwersytecie Poznańskim, a następnie studia magisterskie w latach 1954-1955 na Uniwersytecie Wrocławskim. Po ich zakończeniu podjęła pracę zawodową w redakcji kwartalnika wydawanego przez Instytutu Technologii Drewna w Poznaniu. Następnie współpracowała z takimi periodykami jak „Ziemia Kaliska”, „Twórczość”, „Współczesność”, czy „Nowa Kultura”. Warto też odnotować, że po odrodzeniu ZHP na Zjeździe Łódzkim, w latach 1956-1957 współredagowała pismo Komendy Chorągwi w Poznaniu „Harcerska Kuźnica”. W latach siedemdziesiątych pracowała jako kierownik literacki w Teatrze Lalek. Po obronieniu doktoratu na Uniwersytecie Śląskim w zakresie historii teatru, pracowała w przedszkolu,

27. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 5, s. 182-183. J. Siedlecka, *Oblawa – Losy pisarzy represjonowanych*, Warszawa 2005.

28. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 7, s. 198-201.

29. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 9, s. 406-408.

a następnie, w latach 1985-1987, w Miejskiej Bibliotece Publicznej we Wrocławiu. W latach 1987-1991 była konsultantem repertuarowym w Teatrze Lalek w Wałbrzychu. Brała udział w sesjach Biennale Sztuki dla Dziecka. Do Związku Literatów Polskich należała w latach 1975-1983, a następnie w 1997 r. została przyjęta do Stowarzyszenia Pisarzy Polskich. W swym dorobku posiadała kilkanaście tomów opublikowanych utworów w tym dramatycznych i wiersze dla dzieci. Wielokrotnie po 1990 r. wyróżniana nagrodami literackimi. Była dwukrotnie zamężna: po raz pierwszy z Jerzym Miłobędzkiem w latach 1957-1963, a następnie, od 1964 r. z Andrzejem Falkiewiczem, krytykiem literackim i filozofem³⁰.

W interesującej nas grupie, osoby z wykształceniem magisterskim reprezentowała poetka i prozaik Maria Szypowska, która urodziła się 11 sierpnia 1929 r. w Warszawie w rodzinie urzędniczej. Jej ojcem był Wacław Ostrowski, a matką Maria – Grażyna z Czechowskich. Początkowe klasy szkoły średniej zaliczała w czasie okupacji w ramach tajnego nauczania. W tym czasie była członkiem „Szarych Szeregów”, w czasie powstania pełniła funkcję łączniczki. Po upadku powstania wraz z rodziną znalazła się w Kielcach, gdzie w latach 1945-1947 uczęszczała do Liceum i Gimnazjum im. Królowej Jadwigi ss. Nazaretanek. Po zdaniu matury studiowała polonistykę na Uniwersytecie Warszawskim.

W tym czasie należała do Związku Młodzieży Wiejskiej, wchodząc w skład Komisji Kultury Zarządu Głównego tej organizacji. Pracę magisterską obroniła w 1953 r. Warto odnotować, że w latach 1951-1954 uczęszczała równolegle na zajęcia z zakresu historii sztuki. Podczas studiów pracowała zawodowo do 1959 r. jako redaktor w Państwowym Instytucie Wydawniczym. Współpracowała także z Polskim Radiem. Od tego roku została członkiem Związku Literatów Polskich. Udzielała się społecznie: w latach 1963-1970 należała do Klubu Młodych Pisarzy, wchodziła w skład Komisji Kultury Centralnej Rady Związków Zawodowych, pod koniec PRL-u była członkiem Narodowej Rady Kultury i członkiem Prezydium PRON. Po transformacji nadal była aktywna społecznie. W zakresie twórczości zajmowała się pisaniem wierszy dla dzieci, ale także wydawała albumy ze zdjęciami autorstwa swego męża. Opublikowała także książkę o Marii Konopnickiej. Została odznaczona licznymi nagrodami, w tym literackimi, posiadała też Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.

Była matką chrzestną statku M/S Kędzierzyn. W 1954 r. zawarła związek małżeński z Andrzejem Szypowskim, fotografikiem. Zmarła 27 sierpnia 2017 r. w Warszawie³¹.

Pełne wykształcenie wyższe posiadał prozaik Stanisław Rembek, urodzony 6 lipca 1901 r. w Łodzi. Jego rodzicami byli Edmund, przedsiębiorca budowlany i Kazimiera z Osmanowiczów. Według tradycji rodzina ojca wywodziła się z Alzacji, a matka była pochodzenia litewsko-tatarskiego. Początkowo zamieszkiwał wraz z rodzicami w Łasku, następnie przeprowadzili się do Piotrkowa, gdzie przyszły literat uczył się do gimnazjum początkowo zrusyfikowanego rządowego, a następnie – do prywatnego. W czasie nauki w szkole średniej należał do harcerstwa. Już wówczas przejawiał talent pisarski, bowiem redagował pismo szkolne „Razem”. Od 1918 r. należał do Polskiej Organizacji Wojskowej, a po roku przerwał naukę szkolną i wstąpił do Wojska Polskiego. Brał udział jako kanonier w wojnie polsko-bolszewickiej. Po powrocie do Piotrkowa w 1921 r. zdał maturę i rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie Warszawskim, które skończył dopiero w 1929 r., bowiem równoległe podjął pracę zarobkową, a także uczył się na zajęcia na Wydziale Dziennikarskim w Szkole Nauk Politycznych w stolicy. Twórczość literacką rozpoczął w 1922 r. w harcerskim czasopiśmie „Harczerz”, które potem zmieniło tytuł na „Ognisko”. Już w czasie studiów był związany z ruchem socjalistycznym. Współpracował z Towarzystwem Uniwersytetów Robotniczych i czasopismem „Robotnik”. Po ukończeniu studiów, w okresie międzywojennym często zmieniał pracę. Uczył kolejno w kilku szkołach średnich w Radomiu, Łęczycy, Warszawie, Równym i ostatnio, od 1935 r., w Piotrkowie. Odbывał wyprawy zagraniczne do krajów europejskich i do Afryki. Jego powieść krytykująca wojnę „Nagan” wywołała mieszane opinie. Był członkiem Związku Literatów Polskich. Po wybuchu wojny brał udział w obronie Warszawy, następnie zamieszkał w Milanówku, gdzie wstąpił do ZWZ/AK i uczestniczył w tajnym nauczaniu. Po 1945 r. krótko pracował w Ministerstwie Kultury, a następnie, w roku szkolnym 1949/1950, uczył języka polskiego w liceum im. Bolesława Chrobrego w Piotrkowie. Z powodów politycznych nie mógł znaleźć stałego zatrudnienia i pracował dorywczo publikując swoje utwory w czasopiśmie: „Przekroju”, „Dziś i Jutro” i „Kierunkach”. Po polskim „październiku” należał

30. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 5, s. 404-405.

31. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 8, s. 242-244.

Tabela 6. Służba w harcerstwie późniejszych pisarzy i badaczy literatury.

l.p.	rodzaj związków z harcerstwem	liczba osób	uwagi
1	w drużynach w szkole	53	j. w., w tym 7 także na studiach
2	w „Szarych Szeregach”	36	w tym 11 przed lub po wojnie
3	instruktorzy harcerscy	19	we wszystkich okresach
4	skauting do 1916 roku	10	instruktorzy i członkowie
5	współpraca wydawnicza lub redaktorska	8	głównie z wydawnictwem Horyzonty
6	wolne harcerstwo	2	
7	inne	2	
	razem	130	

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: *Współcześni Polscy Pisarze i Badacze Literatury. Słownik bibliograficzny*, t. 1-9, Warszawa 1994-2004. Passim.

do stowarzyszenia PAX. Tuż przed śmiercią w 1958 r. uzyskał członkostwo PEN Clubu. W sumie opublikował siedem książek i liczne opowiadania oraz przekłady. Od 1935 r. był żonaty z Marią Dalewską-Dehnelową. Zmarł 21 marca 1985 r. w Warszawie³².

Spośród niewielkiej grupy ludzi związanych z literaturą i harcerstwem, którzy posiadali jedynie średnie wykształcenie można przywołać postać poety i powieściopisarza Stanisława Horaka. Pochodził on z terenów Galicji Wschodniej, bowiem urodził się 4 września 1925 r. w Tarnopolu, jako syn Edmunda, oficera WP i Marii z Domaradzkich. W związku z zawodem ojca rodzina często zmieniała miejsce pobytu. Przyszły poeta zaczął uczęszczać do szkoły w Nowym Sączu, a następnie, od 1935 r., we Lwowie. Po zajęciu miasta przez wojska sowieckie, nadal uczęszczał do Liceum i Gimnazjum im. M. Kopernika, następnie uczył się w dziesięciolatce, a po 1941 r., w czasie okupacji niemieckiej, kształcił się w ramach tajnego nauczania. We Lwowie należał do harcerstwa, także po przekształceniu w „Szare Szeregi”. Był też żołnierzem Armii Krajowej. Po wyparciu Niemców został wcielony do Wojska Polskiego i jako oficer saperów służył do 1950 r., uczestniczył w walkach

z podziemiem na Białostocczyźnie. Wówczas też, w 1949 r., wstąpił do PZPR. Zwolniony z wojska z powodu pochodzenia, do 1956 r. pracował jako księgowy w jednym z przedsiębiorstw w Bytomiu. Po „polskim październiku” wchodził w skład redakcji tygodnika „Przemiany”, a potem był redaktorem „Trybuny Robotniczej”. Przez pięć lat, do 1964 r., pracował jako instruktor w Wydziale Kultury w MRN w Bytomiu i kierownik Domu Kultury w tym mieście. Kolejnym miejscem jego pracy była Operetka Śląska w Gliwicach, w której był do 1975 r. zatrudniony na stanowisku kierownika literackiego. W tym czasie współpracował jako publicysta z „Dziennikiem Zachodnim” i „Życiem Literackim”. Jako literat debiutował w 1955 r. W swym dorobku literackim miał 9 tomików wierszy i 9 powieści oraz szereg opowiadań. Od 1961 r. był członkiem Związku Literatów Polskich. Po 1981 roku uaktywnił się politycznie, był przewodniczącym Komisji Kultury Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Katowicach, a nawet, w latach 1981-1983, wchodził w skład egzekutywy tego komitetu. Zmarł w Tychach 10 września 1990 r.³³

32. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 7, s. 33-35; Z. Bartczak, Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Chrobrego w Piotrkowie Trybunalskim, Dzieje. Wychowankowie. Absolwenci 1675-2000, Piotrków Trybunalski 2006, s. 352-354.

33. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 3, s. 272-273.

Miejsce harcerstwa w życiu literatów i badaczy literatury.

Różna była intensywność działalności harcerskiej interesującej nas społeczności literatów i badaczy literatury. Najczęściej była to praca w drużynach harcerskich w czasie pobytu w szkole średniej. Nieco mniej należało do „Szarych Szeregów” w czasie okupacji. Warto odnotować, że kilkanaście osób działało jako instruktorzy. Można też wyodrębnić tych, którzy współuczestniczyli w początkach ruchu skautowego przed połączeniem różnych grup w 1918 r. i utworzeniu Związku Harcerstwa Polskiego. Szczegółowe dane na ten temat zawiera tabela 6.

Jak wynika z powyższego zestawienia, dominującą grupą w badanej społeczności były osoby, które należały do harcerstwa w szkole średniej. Wśród nich wymienić można tej miary literatów, co zaprezentowany już wyżej dramaturg S. Mrozek, czy popularny poeta Władysław Broniewski. Urodził się on w Płocku, 17 grudnia 1897 r. Jego ojcem był Antoni, kasjer bankowy, matką Zofia z Lubowidzkich. Do gimnazjum uczęszczał w rodzinnym mieście. Wówczas należał do grona współzałożycieli pierwszej płockiej drużyny skautowej – harcerskiej. W VII klasie przerwał naukę i wstąpił do Legionów Polskich, gdzie ukończył szkołę oficerską. Po kryzysie przysięgowym przebywał w obozie w Szczyplonie, a po uwolnieniu w 1918 r., eksternistycznie zdał maturę i zapisał się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Warszawskiego. Jednak od listopada tego roku znalazł się ponownie w wojsku, służąc w 1 pułku piechoty. Do rezerwy przeszedł po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej. Posiadał wówczas stopień kapitana, był kawalerem Krzyża Srebrnego Orderu Virtuti Militari i czterokrotnie nadanego Krzyż Walecznych. Powrócił wówczas na uniwersytet, ale studiów nie ukończył. Od 1922 r. pracował jako instruktor Związku Strzeleckiego, by następnie podjąć pracę jako sekretarz, kolejno w czasopiśmie: „Nowa Kultura”, *Wiadomości Literackie*, a także jako redaktor „Dźwigni” i „Miesięcznika Literackiego”. Reprezentował wówczas dość radykalne lewicowe poglądy, stąd w 1931 r., wraz z całą redakcją „Miesięcznika”, został skazany na dwa miesiące więzienia. Brał udział w Zjeździe Pracowników Kultury we Lwowie. W ostatnich latach przed wybuchem II wojny światowej był redaktorem technicznym pisma „Czarno na białym”. Jako oficer rezerwy zgłosił się ochotniczo do wojska 12 września,

w Zbarażu. Po agresji Związku Sowieckiego przedostał się do Lwowa, gdzie 24 stycznia 1940 r. został aresztowany przez NKWD i przebywał w więzieniach, między innymi w osławionej katowni na Łubiance. Ostatecznie został zesłany na pięć lat do Kazachstanu. Po utworzeniu polskich dywizji pod komendą generała Władysława Andersa powrócił, od kwietnia 1942 r., znalazł się w wojsku, jako kapitan – szkoląc podchorążych. Po ewakuacji na Bliski Wschód, redagował w Jerozolimie czasopismo „W drodze”, potem krótko przebywał w Londynie i powrócił do kraju w listopadzie 1945 r. Akceptowany przez władze partyjne, swą twórczością typu „Słowo o Stalinie” wspierał „jedynie słuszną ideologię”. Ogółem ogłosił w sumie blisko sześćdziesiąt tomików wierszy i ponad trzydzieści przekładów. Był wyróżniany w latach 1950 i 1955 Nagrodami Państwowymi I stopnia, otrzymał też jedno z najwyższych odznaczeń PRL: Order Sztandaru Pracy I klasy. W 1926 r. zawarł związek małżeński z Jadwigą Kunig, nauczycielką, a po rozwodzie jedenaście lat później – był nieformalnie związany z Marią Zarębińską I voto Kornacką. Po wojnie, w Polsce, ożenił się powtórnie z Marią Burawską ze Szpitrejnów. Zmarł 10 lutego 1962 r. w Warszawie³⁴.

Warto także przybliżyć postać prozaika Piotra Müldnera-Nieckowskiego, który urodził się 29 marca 1946 r. w Zielonej Górze. Jest on synem rzeźbiarza Wiesława Emila i Heleny z Szykulskich. Gdy miał trzy lata, rodzina przeprowadziła się do Warszawy i tu uczęszczał początkowo do VII, a następnie XLIII Liceum, w którym w 1964 r. zdał maturę. Będąc uczniem szkoły średniej, przez cztery lata należał do drużyny harcerskiej. Studia w latach 1964-1970 odbywał na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej w Warszawie. Należał do Zrzeszenia Studentów Polskich. Zaliczył także staż naukowy w Turku w Finlandii. Pracował początkowo jako młodszy asystent, a następnie – asystent w Szpitalu Wolskim. Później przeniósł się do Akademii Medycznej, gdzie prowadził zajęcia z zakresu medycyny i farmacji. Specjalizację z zakresu chorób wewnętrznych uzyskał w 1980 r., a w rok później obronił doktorat nauk medycznych w zakresie historii medycyny XIX wieku. W latach 1983-1986 był redaktorem naczelnym Państwowego Zakładu Wydawnictw Lekarskich, wcześniej przez pięć lat sprawował obowiązki sekretarza redakcji „Archiwum Historii Medycyny”. Opublikował siedem powieści, liczne opowia-

34. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 1, s. 281-286; S. J. Pastuszka, *Życie kulturalne w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie w czasie II wojny światowej*, Kielce – Warszawa 2010, s. 175 n.

dania i wiersze, a także prace z zakresu historii medycyny. Należał do Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji, w latach 1986-1988 był jego sekretarzem generalnym. Był także członkiem Unii Polskich Pisarzy Lekarzy, a w latach 1985-1988 – jej prezesem. Otrzymał wiele nagród i wyróżnień, w tym w 1990 r. – nagrodę Komitetu do spraw Radia i Telewizji. W 1970 r. zawarł małżeństwo z Małgorzatą Olszewską³⁵.

Spośród historyków literatury do harcerstwa w szkole średniej należała Małgorzata Baranowska. Urodziła się w Krakowie 15 marca 1945 r. Była córką redaktora i tłumacza Bolesława oraz Anny z Mayznerów. Wraz z rodziną jako dziecko przeprowadzała się do Cieszyńska i do Bytomia. Do szkoły średniej chodziła w Warszawie. Było to VII Liceum im. J. Słowackiego. Tam też, w latach 1958-1960, była harcerką. W czasie pobytu w liceum miała możliwość odbywać podróże do Francji, Belgii i Włoch. Po zdaniu matury w 1964 r. podjęła studia polonistyczne na Uniwersytecie Warszawskim, zwięźczone uzyskaniem magisterium w sześć lat później. W czasie studiów pracowała w uniwersyteckim obserwatorium astronomicznym i jako redaktor w Centralnej Poradni Amatorskiego Ruchu Artystycznego. Od 1972 r. została zatrudniona w Instytucie Badań Literackich, początkowo jako bibliotekarka, a następnie – jako asystent. W tym też czasie korzystała z rocznego stypendium rządu francuskiego. Doktorat obroniła w 1980 r. i awansowała na adiunkta. Na polu literatury zadebiutowała w 1964 r. Swe utwory zamieszczała w czasopismach takich jak „Twórczość”, „Literatura”, „Literatura na Świecie”, „Wiedza i Życie”, „Tygodnik Literacki” i innych. Od 1975 r. współpracowała z Polskim Radiem, prezentując cykl audycji autorskich. Opublikowała jedną książkę i trzy tomiki wierszy oraz wiele tekstów w pracach zbiorowych. Zmarła w Warszawie 27 stycznia 2012 r.³⁶

Wielu literatów i badaczy literatury, zwłaszcza z tak zwanego pokolenia Kolumbów w czasie okupacji należało do „Szarych Szeregów”. Wśród nich można wyróżnić zarówno osoby z kierownictwa tej organizacji jak i szeregowych uczestników, w tym często biorących udział w powstaniu warszawskim. Wśród osób współkierujących „Szarymi Szeregami”, zaliczał się określany w omawianym „Słowniku...” jako prozaik i pedagog, profesor Aleksander Kamiński, jeden z najwybitniejszych instruktorów ZHP. Urodził się 28 stycznia 1903 r. w Warszawie, jego ojcem był

Jan – farmaceuta, natomiast matka – Petronella z Kazimierczaków, była córką rolnika. Od 1908 r. rodzina mieszkała w Kijowie. Po rychłej śmierci ojca, sytuacja materialna rodziny znacznie się pogorszyła i przysły profesor na dwa lata oddany został do rosyjskiego sierocińca. Po ukończeniu czterech klas szkoły początkowej, od 1915 r. musiał podjąć pracę jako goniec w Banku w Rostowie nad Donem. W kolejnych latach I wojny światowej przebywał w Humaniu, gdzie od 1918 r. rozpoczął naukę w polskim gimnazjum. Tam też wstąpił do drużyny harcerskiej. Po roku był już drużynowym. W tym trudnym okresie wrócił do kraju i od 1921 r. mieszkał w Pruszkowie w bursie dla sierot – dzieci wojny, początkowo jako pensjonariusz, a następnie – jako wychowawca. Po zdaniu rok później matury, podjął studia archeologiczne na Uniwersytecie Warszawskim, które ukończył w 1928 r. Przez cały czas bardzo aktywnie działał w harcerstwie, między innymi był komendantem hufca w Pruszkowie. Następnie, przez dwa lata, był komendantem Chorągwi Mazowieckiej. Od 1931 r., przez kolejnych sześć lat, kierował Wydziałem Zuchów Głównej Kwatery Harcerzy. Równocześnie, w dwa lata później, objął kierownictwo Szkoły Instruktorów Zuchowych w Nierodzimiu, a następnie – został komendantem Ośrodka Harcerskiego w Górkach Wielkich. W 1939 r. był członkiem Harcerskiego Pogotowia Wojennego. Po zdobyciu Warszawy przez Niemców wstąpił do SZP/ZWZ/AK. Działając w podziemiu, od listopada 1939 r. do upadku powstania warszawskiego był redaktorem naczelnym „Biuletynu Informacyjnego”. Działal także w Biurze Informacji i Propagandy Okręgu Warszawskiego AK. Przez cały okres okupacji był współpracownikiem władz „Szarych Szeregów”. Napisał wówczas do dziś popularną książkę „Kamienie na Szaniec”, wydaną po raz pierwszy w 1943 r. pod pseudonimem Juliusz Górecki. Po zakończeniu wojny znalazł się w Łodzi, gdzie na uniwersytecie uzyskał w 1947 r. doktorat w zakresie pedagogiki społecznej. Działal wówczas także w naczelnych władzach ZHP.

W czasach stalinowskich został usunięty z uczelni, gdzie powrócił dopiero w 1958 r. Wcześniej, na Zjeździe Łódzkim w grudniu 1956 r., został wybrany do centralnych władz odradzającego się ZHP, w których pozostawał do 19 kwietnia 1958 r. Równoległe pracował na Uniwersytecie Łódzkim, uzyskując w 1959 r. habilitację, a w dziesięć lat później awan-

35. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 5, s. 506-507.

36. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 1, s. 96-97.

sując na profesora nadzwyczajnego. Poza twórczością naukową z zakresu pedagogiki, w swym dorobku posiadał liczne publikacje z zakresu metodyki harcerskiej, między innymi: „Antek Cwaniak”, „Książka wodza zuchów” i „Kąg Rady”. Po koniec życia działał aktywnie w Towarzystwie Wolnej Wszechnicy Polskiej. Posiadał wiele odznaczeń, w tym wojskowe: Krzyż Armii Krajowej i Medal Wojska. Pośmiertnie został uhonorowany Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Pozostawał od 1930 r. w związku małżeńskim z Janiną Sokołowską – archeologiem, harcmistrzynią, z którą miał córkę Ewę. Wiele jednostek harcerskich nosi dziś jego imię³⁷. Do grona instruktorów ZHP i współpracowników Głównej Kwatery ZHP do 1939 r. należał prozaik, poeta i publicysta Bronisław Miazgowski. Urodził się on 2 stycznia 1909 r. w Starych Brodach na Wołyniu, w rodzinie robotniczej. Szkołę średnią ukończył mając 21 lat. Następnie podjął studia, początkowo na Wydziale Prawa, a następnie na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie uzyskał w 1936 r. magisterium. Od 1921 r. należał do harcerstwa, w szkole średniej był drużynowym. Podczas pobytu w Warszawie współpracował z Główną Kwaterą Harcerzy. Być może posiadał stopień harcmistrza³⁸, jako instruktor żeglarstwa służył na jachcie „Zawiszy Czarnym” pod komendą generała Mariusza Zaruskiego. Od 1938 r. był naczelnym redaktorem miesięcznika „Polska na Morzu”. W czasie II wojny światowej przedostał się do Francji, gdzie służył w pułku artylerii ciężkiej. Po klęsce Francji został internowany w Szwajcarii. Tam, we Fryburgu, uzyskał po wojnie doktorat nostryfikowany w 1950 r. na UJ. Po powrocie do kraju w 1947 r. nadal działał na polu żeglarstwa. Wstąpił wówczas do PPR, po 1948 r. należał do PZPR. Przez jakiś czas pracował jako naczelnik wydziału w Ministerstwie Żeglugi. W 1948 r. ożenił się z obywatelką Szwajcarii Clarie Marnier. W 1952 r. został aresztowany pod zarzutem szpiegostwa i skazany na osiem lat więzienia. Zwolniony w 1956 r., dwa lata później został zrehabilitowany. Po wyjściu z więzienia, w 1958 r. przygotował do druku i opatrzył wstępem, wydane przez wydawnictwo „Sport i Turystyka”, wspomnienia generała Mariusza Zaruskiego pod tytułem „Z harcerzami na

Zawiszy Czarnym”³⁹. Wyemigrował do Szwajcarii w 1960 r. Tam zmarł 20 czerwca 1981 r.⁴⁰ Ważną rolę jako instruktorka harcerskiego ruchu żeńskiego odgrywała bibliograf, edytor i krytyk literacki – profesor Jadwiga Czachowska, redaktorka słownika biobibliograficznego, stanowiącego główne źródło informacyjne niniejszego opracowania. Urodziła się we Lwowie, 30 października 1922 r., w rodzinie adwokata Antoniego Nowaka-Przygodzkiego, działacza politycznego. Matka, Zofia z Gumowskich, zajmowała się domem. W rodzinnym mieście ukończyła gimnazjum i liceum im. Królowej Jadwigi, maturę zdając w 1940 r., już po zajęciu miasta przez Związek Sowiecki. W szkole średniej była czynną harcerką. Oficjalne studia podjęła na romanistyce na Uniwersytecie Ukraińskim, a po zajęciu Lwowa przez Niemców – studiowała w ramach tajnego nauczania polonistykę na uniwersytecie. Pracowała w tym czasie jako laborantka. Była członkiem ruchu oporu. Należała do NOW, a od 1943 r., po scaleniu, do AK. Aresztowana przez gestapo w Tarnowie, została osadzona na Montelupich w Krakowie. Po wojnie, wraz z rodziną osiedliła się w Krakowie, gdzie w 1948 r. uzyskała magisterium z polonistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim. W tym czasie kontynuowała pracę jako instruktorka ZHP. Stopień podharcmistrzyni uzyskała w 1946 r., a harcmistrzyni w dwa lata później. Pełniła funkcje drużynowej, a także należała do kierownictwa Żeńskiej Komendy Chorągwi. W latach 1948-1949 była zastępczynią Komendantki Chorągwi Harcererek ZHP. W 1949 r. przeniósł się do Warszawy i podjęła pracę w Instytucie Badań Literackich (IBL). Pracując przy redagowaniu słownika współczesnych pisarzy polskich, nie zaniedbała prac naukowych. W 1963 r. uzyskała doktorat, co pozwoliło na pełnienie coraz bardziej odpowiedzialnych funkcji w IBL: w latach 1966-1969 była członkiem Rady Naukowej tej placówki. Prowadziła też wykłady z nauk pomocniczych na Uniwersytecie Warszawskim i na studium doktoranckim IBL. Po uzyskaniu habilitacji w 1981 r., została powołana na stanowisko docenta. Obarczona została kolejnymi funkcjami: między innymi, ponownie, członka Rady Naukowej IBL, a także członka Komisji Egzaminacyjnej dla Dyplomowanych Pracowników Dokumentacji Naukowej przy Polskiej Akademii Nauk.

37. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 4, s. 36-39; A. Janowski, *Kamiński Aleksander (1903-1978)*, HSB, t. 1, Warszawa 2006, s. 83-87.

38. Nie figuruje w wykazie harcmistrzów zamieszczonej w pracy K. Jarzembowskiego i L. Kuprianowicz, *Harcmistrzynie i harcmistrzowie Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920-1949*, Kraków 2006, s. 155.

39. M. Zaruski, *Z harcerzami na Zawiszy Czarnym*, wstępem i przypisami opatrzył Bronisław Miazgowski, Warszawa 1958.

40. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 5 s. 357-359.

Tabela 7. Zaangażowanie polityczne pisarzy i badaczy literatury, którzy posiadali wątki harcerskie w życiorysach.

l.p.	nazwa partii lub organizacji, lub stowarzyszenia	ilość osób	uwagi
1	Polska Zjednoczona Partia Robotnicza	31	w tym też: PPR/PZPR
2	Komunistyczna Partia Czechosłowacji	2	
3	Stronnictwo Demokratyczne	4	
4	Unia Pracy	1	
5	Związek Młodzieży Polskiej	9	w tym: ZWM
6	Stowarzyszenie PAX	5	
7	ugrupowania opozycyjne	6	KIK, KOR
8	Organizacja Młodzieżowa Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych OMTUR	3	
	razem	61	

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: *Współcześni Polscy Pisarze i Badacze Literatury. Słownik bibliograficzny*, t. 1-9, Warszawa 1994-2004. Passim.

W swym dorobku miała kilkanaście prac zwartych, wiele prac o charakterze edytorskim i redakcyjnym oraz kilkaset artykułów i rozpraw. Związek małżeński z Adamem Czachowskim, historykiem, zawarła w Krakowie w 1946 r. Zmarła w 10 lutego 2013 r. Warszawa⁴¹.

Wśród literatów i badaczy literatury były też osoby, które przed 1916 r. należały do skautingu. Do grona tych osób zaliczał się między innymi wybitny uczony, historyk literatury, profesor Stanisław Pigoń. Urodził się w rodzinie chłopskiej w Komborni, małej wiosce koło Krosna, 27 września 1885 r. Po ukończeniu szkoły ludowej podjął naukę w gimnazjum w Jaśle, gdzie uzyskał z odznaczeniem maturę w 1906 r. Studia filologiczne odbywał na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1906-1911, z przerwą w roku 1908/9, kiedy to odbywał jednoroczną służbę wojskową w armii austriackiej. Będąc studentem należał do stowarzyszenia Elsów, a poprzez to, od 1911 r., do skautingu, uczestnicząc w pierwszym, zorganizowanym przez „Sokoła” kursie instruktorskim w Skolem. Dzięki temu mógł objąć funkcję drużynowego I Prokocimskiej Drużyny Skautowej, którym pozostawał do 1914 r.

W tym czasie był nauczycielem w gimnazjum znajdującym się w tej dzielnicy Krakowa. W roku wybuchu I wojny światowej uzyskał stopień doktora na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jako mieszkaniec Galicji w latach 1914-1918 służył w wojsku austriackim, a następnie – w Wojsku Polskim, w stopniu porucznika. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, był wówczas dowódcą pociągu pancernego „Bartosz Głowacki”. Po wojnie, w roku akademickim 1919/20, pracował jako docent na Uniwersytecie Poznańskim. Po odbyciu kolokwium habilitacyjnego w 1921 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim, został zatrudniony na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, gdzie uzyskał awans na profesora nadzwyczajnego (1922 r.) i zwyczajnego (1924 r.). Na uczelni tej pełnił przez jedną kadencję funkcje rektora, a następnie – prorektora. Od 1931 r. przeniósł się do Krakowa, gdzie pracował jako profesor zwyczajny na Uniwersytecie Jagiellońskim. Będąc osobą cieszącą się ogromnym zaufaniem kolegów i studentów, pełnił liczne funkcje: między innymi seniora Bursy Akademickiej i kuratora Bratniej Pomocy Studentów UJ. Osiągał także sukcesy naukowe. Dzięki swemu dorobkowi w dziedzinie histo-

41. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 2 s. 73-75; K. Jarzębowski, L. Kuprianowicz, *Harc mistrzyni i harcmistrze Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920-1949*, Kraków 2006, s. 22.

rii literatury polskiej, został w 1939 r. członkiem czynnym Polskiej Akademii Umiejętności. Także w tym roku wybrano go do Rady Miejskiej Krakowa. Po wkroczeniu Niemców został aresztowany w ramach Sonderaktion Krakau i przebywał do lutego 1940 r. w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen. Po powrocie do Krakowa brał udział w tajnym nauczaniu, prowadząc wykłady i ćwiczenia. Po zakończeniu wojny odbudowywał polonistykę krakowską, jako profesor zwyczajny UJ do 1960 r. Równoległe pracował też na WSP, gdzie w latach 1948-1949 pełnił funkcje dziekana Wydziału Humanistycznego. Był powołany na członka korespondenta PAN w 1952 r., a w pięć lat później na członka rzeczywistego. Czynnie uczestniczył w pracach Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza w Krakowie, w Instytucie Historii Literatury Ludowej i przewodniczył Komisji Historii Literatury Polskiej PAU, aż do zawieszenia prac tego towarzystwa. Jako badacz zajmował się literaturą polską, głównie – epoki romantyzmu. Opublikował ogromną ilość tekstów – ponad tysiąc trzysta. Został odznaczony, między innymi, Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski i Orderem Sztandaru Pracy I klasy. Uniwersytet w Chicago przyznał mu w 1968 r. doktorat honoris causa. Był od 1913 r. żonaty z Heleną Dulowską, także członkinią Eleusis⁴². Mieli córkę i dwóch synów. Zmarł w Krakowie 18 grudnia 1968 r. Został pochowany na cmentarzu Salwadorskim. Uroczystości pogrzebowe prowadził ówczesny kardynał Karol Wojtyła⁴³.

Warto również wśród pierwszych polskich skautów przywołać postać poety, prozaika Jerzego Brauna, który urodził się w Tarnowie 1 września 1901 r. Jego ojcem był Karol, notariusz, a matką Henryka z Millerów, działaczka harcerska i społeczna, członkini Towarzystwa Szkoły Ludowej i Ligi Kobiet. J. Braun naukę w szkole średniej rozpoczął w V Gimnazjum w Krakowie, a kontynuował ją w II Gimnazjum w Tarnowie. Wówczas, w 1913 r., zapisał się do drużyny skautowej. W harcerstwie działał przez kolejnych dziewięć lat. Współpracował między innymi z redakcją „Skauta”, a także redagował pismo „Czuwaj”. Ułożył wiele piosenek harcerskich, w tym – słowa kultowej pieśni „Płonie ognisko i szumią knieje”. Maturę zdał w 1919 r. i podjął

studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jako ochotnik uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Podczas studiów był aktywny literacko, współpracował z czasopismami: „Głos Narodu”, „Nowa Reforma”, „Czas”. W 1928 r. założył Polską Wytwórnę Filmów Historycznych. W tym też roku został członkiem Związku Zawodowego Literatów Polskich. W 1933 r., w Warszawie został wydawcą i redaktorem „Kurier Filmowego”, współpracował z „Przeglądem Wieczornym”. Należał też do redakcji krakowskiej „Gazety Literackiej”. W latach 1936-1938 współpracował z „Merkuriuszem”. Po wybuchu wojny uczestniczył jako ochotnik w obronie stolicy. Podczas okupacji, wiosną 1940 r., założył w Warszawie ugrupowanie „Unia”, które połączyło się ze „Stronnictwem Pracy”. Był wówczas członkiem Zarządu Głównego, a także redagował konspiracyjne pismo „Kultura Jutra”. Działał w Komisji Głównej Kierownictwa Walki Cywilnej. Od marca 1944 r. wchodził w skład Rady Jedności Narodowej, a od marca następnego roku – przejął jej kierownictwo.

W warunkach konspiracyjnych, już po zajęciu Polski przez Armię Sowiecką, przez krótki okres czasu na przełomie czerwca i lipca był Delegatem Rządu na Kraj. Po raz pierwszy został aresztowany przez Urząd Bezpieczeństwa w listopadzie 1945 r., przebywał w areszcie do następnego roku. W tym czasie studiował socjologię na Uniwersytecie Warszawskim, którą zakończył jako magister w lecie 1948 r. Niebawem został ponownie aresztowany i skazany na dożywotnie więzienie. Po polskim październiku, w 1958 r. został zrehabilitowany. Pełnił następnie funkcję wice prezesa Oddziału Warszawskiego Związku Literatów Polskich. Opuścił Polskę w 1965 r. i osiadł w Rzymie. Tam współpracował w radiem watykańskim. Odbywał liczne podróże po świecie. Opublikował kilkadziesiąt pozycji zwartych, w tym – dzieła naukowe z dziedziny filozofii. Zmarł 17 października 1975 r., w jego pogrzebie uczestniczył ówczesny kardynał K. Wojtyła⁴⁴.

Z lewicowym Wolnym Harcerstwem, które odłączyło się w początkach lat dwudziestych od ZHP, współpracowała pisarka, autorka książek dla dzieci Halina Koszutska (1904-1989). Pochodziła z rodziny o tradycjach

42. Eleusis – stowarzyszenie powstałe w 1903 r. dążące do odrodzenia narodowego poprzez intensywną pracę moralną w postaci poczwórnej wstrzemięźliwości: od alkoholu, tytoniu, rozpusty i hazardu. Do stowarzyszenia tego należało wielu współtwórców polskiego ruchu skautowego - harcerskiego, między innymi: Andrzej i Olga Małkowscy. Por. G. Nowik, *Polskie Związki Skautowe i harcerskie 1909-1922. Zarys organizacyjny*, Warszawa 2019, s. 19, 22, 23.

43. M. Jarosińska, *Pigoń Stanisław (1885-1968)*, HSB, t. 3, Warszawa 2012, s. 152-155.

44. M. Braun, *Braun Jerzy (1901-1968)*, HSB, t. 2, Warszawa 2008, s. 28-30; *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 1, s. 267-270.

skrajnie lewicowych. Była córką lekarza okulisty Bronisława i Józefy z domu Zboromirskiej, także lekarki⁴⁵. Przeszła pisarka szkołę średnią ukończyła w Kaliszu, potem przez jeden rok studiowała w Warszawie na filologii polskiej, a następnie, przez trzy lata, medycynę i historię na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zaliczyła egzamin nauczycielski i podjęła pracę w szkołach Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Kaliszu. Początkowo, od 1920 r., należała do ZHP, a po czterech latach przeszła do Wolnego Harcerstwa. Od 1929 r. była zaangażowana w działalność Komunistycznej Partii Polski, początkowo w Warszawie, a następnie w Kaliszu. W czasie II wojny światowej znalazła się w Związku Sowieckim i działała w Związku Patriotów Polskich. Po wojnie była redaktorką wszystkich czasopism dziecięcych, wydawanych przez Naszą Księgarnię, a następnie, od 1952 r., została zastępcą redaktora naczelnego „Przyjaciółki”. Należała do PPR, a następnie do PZPR. Od 1953 r. została przyjęta do Związku Literatów Polskich. W 1926 r. poślubiła Pawła Maksymiliana Hoffmana – działacza robotniczego. Była odznaczona Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarła w Krakowie 18 grudnia 1989 r.⁴⁶

Działalność polityczna.

W okresie międzywojennym wśród instruktorów harcerskich rywalizowały grupy zwolenników narodowej demokracji i zwolenników obozu niepodległościowego⁴⁷. Po 1945 r. trudne lata zależności od Związku Sowieckiego i wszechwładna do momentu transformacji w Polsce partia komunistyczna powodowała, że wiele osób z różnych powodów wstępowało w jej szeregi. O tym, jak sytuacja w tym zakresie przedstawiała się w omawianej grupie po 1945 r. informuje tabela 7. Wśród 31 osób badanej grupy, będących członkami PZPR, siedmioro wstąpiło do PPR przed kongresem połączeniowym w jesieni 1948 r.⁴⁸, a dwie osoby były członkami PPS⁴⁹. Wszyscy oni posiadali następnie legitymacje PZPR. Warto dodać, że kilka osób z tej grupy w czasach PRL wystąpiło z tej partii. Uczynił to: B. Miazgowski w 1947 r., Włodzimierz Odojewski w 1958 r. i M. Janion w 1978 r.

Niektórzy spośród literatów i badaczy literatury osiągnęli bardzo znaczące stanowiska w partii. Jednym z nich był prozaik autor scenariuszy i publicysta Ryszard Frelek, który urodził się 30 maja 1929 r. w Parysowie na Podlasiu. Był synem Franciszka, oficera Wojska Polskiego i nauczycielki – Stanisławy z domu Kowalskiej. Naukę na poziomie szkoły średniej pobierał w niższych klasach na tajnych kompletach, a maturę uzyskał w gimnazjum i liceum w Garwolinie w dwa lata po zakończeniu wojny. Wówczas był członkiem Związku Harcerstwa Polskiego i pełnił nawet funkcję zastępcy komendanta hufca. Następnie wstąpił do ZMW „Wici”, a następnie, po tak zwanym zjednoczeniu ruchu młodzieżowego – do ZMP. Po maturze przeniósł się do Warszawy, gdzie podjął studia w Akademii Nauk Politycznych (Szkole Głównej Służby Zagranicznej). Po roku, nadal studiując, podjął pracę w Polskiej Agencji Prasowej. Co ciekawe studia kontynuował na Wydziale Rolnym SGGW, a następnie ukończył Wydział Historii w Wyższej Szkole Nauk Społecznych przy KC PZPR. Zapisał się do PZPR w 1953 r., co niewątpliwie wpłynęło na jego dalsze losy. Wyjechał do Indii jako korespondent, a w 1959 r., gdy powrócił do kraju, został zastępcą redaktora naczelnego redakcji zagranicznej PAP. Następnie, w latach 1962-1968 był pracownikiem KC PZPR. Wówczas ukazały się jego pierwsze poważniejsze publikacje. Następnie przez rok sprawował funkcję naczelnego redaktora PAP, by w latach 1969-1971 kierować jako dyrektor Polskim Instytutem Spraw Międzynarodowych. Pracował również jako wykładowca na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Doktorat obronił w 1971 r. Był przez dwie kadencje posłem na Sejm (1972-1980). Profesorem nadzwyczajnym został w 1976 r. W tym czasie należał też do władzy, bowiem wchodził w skład sekretariatu, a od 1975 r., przez cztery lata, był sekretarzem Komitetu Centralnego PZPR. Następnie zrezygnował z funkcji w kierownictwie partii i objął na rok stanowisko ambasadora partii przy ONZ w Nowym Jorku. Po powrocie do kraju zamieszkał w Sandomierzu i ożenił się w 1983 r. z Marią z domu Rutyną, historykiem. Zmarł w 21 października 2007 r.⁵⁰

45. J. Kancewicz, *Koszutski Bronisław Romuald (1875-1952)*, PSB, t. 14, 1968-1969, s. 380-381.

46. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 4 s. 289-291.

47. J. Gaj, *Główne nurty ideowe w ZHP w latach 1918-1939*, Warszawa 1966, passim.

48. Byli to Lesław Eustachiewicz, Halina Koszutska, Zofia Lewandowska, Bronisław Miazgowski, Ryszard Matuszewski, Hanna Ożogowska Janusz Przymanowski.

49. Włodzimierz Odojewski i Zdzisław Wróblewski.

50. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 2, s. 337-339.

Podobnie wysokie stanowisko w partii piastował krytyk literacki i publicysta Andrzej Wasilewski, który w latach 1984-1989 był również sekretarzem KC PZPR. Urodził się w 1928 r. w Radomiu, jego ojcem był adwokat, Bolesław, a matką – Kazimiera z domu Vogtman. Naukę na poziomie szkoły średniej odbywał w czasie okupacji na tajnych kompletach w rodzinnym mieście. W tym czasie był członkiem „Szarych Szeregów”, a od 1944 r. należał do AK. Po wojnie zdał maturę w 1946 r. w Liceum B. Nowodworskiego w Krakowie. Studia I stopnia z zakresu polonistyki odbywał na Uniwersytecie Jagiellońskim, a następnie studia magisterskie, zakończone w 1951 r., na Uniwersytecie Warszawskim. Już w czasie studiów, od 1949 r., współpracował z redakcją „Nowej Kultury”. W 1952 r. wstąpił do PZPR. Pracował wówczas jako kierownik działu kulturalnego w redakcji „Po Prostu”, a następnie był zatrudniony jako asystent w Instytucie Badań Literackich. W latach 1957-1961 był kolejno redaktorem naczelnym „Anteny”, a potem – „Ojczyzny”. Przez następne cztery lata sprawował obowiązki radcy kulturalnego ambasady w Rzymie. Po powrocie znalazł się w redakcji Telewizji w Warszawie, by z kolei objąć w 1967 r. stanowisko redaktora naczelnego Państwowego Instytutu Wydawniczego (awansując od 1971 r. na dyrektora tej placówki). Był w tym czasie wybierany do władz PZPR: w latach 1971-1980 na zastępcę członka KC, a w latach 1980-1981 i 1984-1989 – na członka KC. Przez dwa lata pełnił funkcję sekretarza KC do spraw kultury. Został uhonorowany jednym z najwyższych odznaczeń PRL – Orderem Sztandaru Pracy I klasy. Zmarł w Warszawie 5 maja 2009 r.⁵¹

Na szczelbu województwa, w gremiach kierowniczych PZPR w Katowicach, zasiadał w latach 1981-1983 poeta i powieściopisarz S. Horak. Również w Szczecinie, prozaik i krytyk literacki Ireneusz Kamiński był w latach 1981-1983 członkiem egzekutywy KW.

Warto też przywołać fakt, iż w gronie literatów i badaczy literatury, którzy mieli związki z harcerstwem, znajdowały się osoby prześladowane przez władze komunistyczne i należące do opozycji politycznej. W sumie było to nie mniej niż trzydzieści osób, w tym – aresztowanych i więzionych (głównie w czasach stalinowskich) osiem osób, jedna zaś – L. Eustachiewicz – skazana na śmierć (potem ułaskawiona i skazana na 10 lat więzienia). Wyrok dożywotniego pozbawienia wolności otrzymał we wrześniu 1948 r. J. Braun, który przebywał w więzieniu do amnestii w 1956 r.

Represjonowany przez władze komunistyczne był też dramatopisarz i prozaik Janusz Dybowski. Urodził się on w Zduńskiej Woli 1 kwietnia 1909 r. Jego ojciec Teodor był nauczycielem, podobnie jak i matka – Zofia z Wańkowskich. Do gimnazjum uczęszczał w Kaliszu i tam też w 1927 r. zdał maturę. W czasie pobytu w gimnazjum należał do harcerstwa. Publikował opowiadania i artykuły w lokalnym „Głosie Harcerza”. Przez dwa ostatnie lata pobytu w szkole redagował szkolny miesięcznik „Świt”. Początkowo przez rok studiował ekonomię polityczną na Uniwersytecie w Poznaniu, a następnie przeniósł się na Wydział Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Tam w 1932 r. uzyskał magisterium. Podjął także pracę nad doktoratem, ale wówczas nie doprowadził jej do końca.

W czasie studiów w Wilnie należał do chrześcijańskiej korporacji „Concordia Vilniensis”. Powrócił do Poznania i został referentem prasowym w magistracie. Utrzymywał wówczas kontakty naukowe z Uniwersytetem we Fryburgu. W latach 1935-1938 współpracował jako publicysta z „Dziennikiem Polskim”. Wówczas też został członkiem Związku Zawodowego Literatów Polskich. Od 1937 r. zmienił pracę i został bibliotekarzem w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu. Równocześnie pełnił także obowiązki zastępcy dyrektora do spraw administracyjnych w tej placówce. Po wybuchu wojny przedostał się przez Węgry do Francji i tam służył w 1 Dywizji Grenadierów. Po klęsce Francji dostał się do niewoli niemieckiej, z której udało się mu uciec do Szwajcarii. Tam, we Fryburgu, uzyskał doktorat. Po 1945 r. pracował przez dwa lata jako asystent na uniwersytecie w Brukseli. Po powrocie do Polski mieszkał początkowo w Poznaniu, a następnie w Olsztynie i w Warszawie. Pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Stanów Zjednoczonych został w 1952 r. aresztowany przez Urząd Bezpieczeństwa. Kolejne dwa lata spędził w więzieniu. Nie mając prawa zamieszkania w stolicy, osiadł w Rzeszowie, gdzie był zatrudniony jako kierownik literacki miejscowego teatru. Przeniósł się potem do Olsztyna, następnie – do Koszalina, i dopiero w 1960 r. powrócił do Warszawy, gdzie wyłącznie poświęcił się pracy literackiej. Był autorem kilkudziesięciu utworów scenicznych. Za swe osiągnięcia i zaangażowanie był wyróżniony w 1969 r. godnością honorowego obywatela Koszalina. W tym samym roku otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Brak informa-

51. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 9, s. 56-57.

cji o jego stanie rodzinnym. Zmarł 28 czerwca 1977 r.⁵²

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych dziewięć osób należało do Solidarności, z czego cztery – brały udział w strajku w Stoczni Gdańskiej (Stanisław Dąbrowski, Wojciech Giełżyński, Zdzisław Najder i Edmund Puzdrowski).

Podsumowanie.

Należy sądzić, że wśród około dwóch tysięcy biogramów znajdujących się w „Słowniku Bibliograficznym Współczesnych Pisarzy i Badaczy Literatury” nie we wszystkich opisach sylwetek znalazły się w pełni dokładne dane, dotyczące członkostwa w ZHP. Stąd można z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że harcerki i harcerzy było zapewne więcej. Wśród odnotowanych zdecydowaną większość stanowili literaci (ok $\frac{3}{4}$), badaczy literatury było znacznie mniej (ok $\frac{1}{4}$). Harcerzami byli, między innymi: S. Mrozek, J. Przymanowski czy K. K. Baczyński. Natomiast w grupie badaczy literatury można odnaleźć takie nazwiska jak profesorowie: M. Janion, M. Grzędzielska, J. Czachowska, czy S. Pigoń. Pod względem pokoleniowym, najliczniejsi przedstawiciele obu grup przyszli na świat między końcem XIX w. a zakończeniem II wojny światowej. Po niej – urodziły się tylko dwie opisane osoby. Wielu z nich dożyło sędziwego wieku: ponad sto lat żyła – zmarła w 2021 r. – prof. M. Straszewska, która do końca swoich dni była czynna w Radzie Muzeum Harcerstwa w Warszawie i w Radzie Naukowej „Harcerskiego Słownika Biograficznego”. Najkrócej żył natomiast poeta K. K. Baczyński, bowiem miał 24 lata w momencie śmierci w czasie powstania warszawskiego.

Zdecydowana większość, bo ponad dziesięćdziesięcioro literatów i badaczy literatury omawianych w powyższym tekście, urodziło się na terenach wchodzących w skład państwa polskiego. Pozostali to ci, którzy przyszli na świat na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej (około trzydziestu osób) lub w krajach ościennych. Podobnie było w wypadku miejsc ich zgonu.

Interesująco wyglądała kwestia pochodzenia społecznego omawianej grupy. Biorąc pod uwagę sytuację społeczno-polityczną i obyczajową w tej części Europy, nie dziwi fakt, że większość przyszłych literatów i badaczy literatury wywodziła się z rodzin inteligentnych oraz urzędniczych. Sporo było też osób pochodzenia robotniczego.

Elitarność badanej grupy potwierdzał poziom wykształcenia. Przeszło sto osób miało ukończone studia wyższe, w tym aż trzydzieścioro – to doktorzy habilitowani i profesorowie.

Biorąc pod uwagę aktywność w harcerstwie, wśród stu trzydziestu osób dziewiętnaście posiadało stopnie instruktorskie. Wśród mianowanych instruktorów byli też tacy, którzy odegrali ważną rolę w dziejach ZHP.

Niektórzy z grona literatów i badaczy literatury po zakończeniu II wojny światowej związali się z ruchem komunistycznym, wstępując do partii (po 1945 r. do PPR, a od jesieni 1948 r., po zjednoczeniu PPR z PPS – do PZPR). Niekiedy osiągnęli kierownicze stanowiska, dwóch było nawet sekretarzami Komitetu Centralnego.

Warto też przywołać fakt, iż w gronie literatów i badaczy literatury, którzy mieli związki z harcerstwem, znajdowały się osoby przesładowane przez władze komunistyczne i należące do opozycji politycznej.

52. *Współcześni Polscy Pisarze...*, t. 2, s. 229-232.

Bibliografia:

- Bartczak Z., *Liceum Ogólnokształcące im. Bolesława Chrobrego w Piotrkowie Trybunalskim, Dzieje. Wychowankowie. Absolwenci 1675 - 2000*, Piotrków Trybunalski 2006.
- Braun M., Braun Jerzy (1901-1968), [w:] *Harcerski Słownik Biograficzny*, t. 2, Warszawa 2008.
- Gaj J., *Główne nurty ideowe w ZHP w latach 1918-1939*, Warszawa 1966.
- Janowski A., *Kamiński Aleksander (1903-1978)*, [w:] *Harcerski Słownik Biograficzny*, t. 1, Warszawa 2006.
- Jarońska M., *Pigoń Stanisław (1885-1968)*, [w:] *Harcerski Słownik Biograficzny*, t. 3, Warszawa 2012.
- Jarzębowski K., Kuprianowicz L., *Harcistrzynie i harcmistrze Związku Harcerstwa Polskiego mianowani w latach 1920-1949*, Kraków 2006.
- Kancewicz J., *Kozłowski Bronisław Romuald (1875-1952)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 14, 1968-1969.
- Maliszewski S., „Emma” wywiad rzeka z Marią Straszewską, Warszawa 2011.
- Nowik G., *Polskie Związki Skautowe i harcerskie 1909-1922. Zarys organizacyjny*, Warszawa 2019.
- Pastuszka S. J., *Życie kulturalne w polskich siłach zbrojnych na Zachodzie w czasie II wojny światowej*, Kielce – Warszawa 2010.
- Siedlecka J., *Oblawa – Losy pisarzy represjonowanych*, Warszawa 2005.
- Straszewska M., *Sabbat Kazimierz Aleksander (1913-1989)*, [w:] *Harcerski Słownik Biograficzny*, t. 1, Warszawa 2006.
- Współcześni Polscy Pisarze i Badacze Literatury. Słownik biobibliograficzny*, t. 1, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałagan, Warszawa 1994, t. 2, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałagan, Warszawa 1994; t. 3, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałagan, Warszawa 1994; t. 4, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałagan, Warszawa 1996; t. 5, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałagan, Warszawa 1997; t. 6, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałagan, Warszawa 1999; t. 7, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałagan, Warszawa 2001; t. 8, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałagan, Warszawa 2002; t. 9, opr. i red. J. Czachowska i A. Szałagan, Warszawa 2004.
- M. Zaruski, *Z harcerzami na Zawiszy Czarnym*, wstępem i przypisami opatrzył Bronisław Miazgowski, Warszawa 1958.

Aneks

Literaci i badacze literatury, w życiorysach których pojawiła się informacja o przynależności do harcerstwa.

1. Adamski Jerzy (1922-2001)
2. Ambroziewicz Jerzy (1931-1995)
3. Babinicz Waldemar (1902-1969)
4. Baczyński Krzysztof Kamil (1921-1944)
5. Baranowska Małgorzata (1945-2012)
6. Borsukiewicz Stefan (1918-1942)
7. Braun Jerzy Bronisław (1901-1975)
8. Broniewski Władysław (1897-1962)
9. Buczkówna Mieczysława (1924-2015)
10. Chotomska Wanda (1929-2017)
11. Chciuk Andrzej (1920-1978)
12. Chlebowski Cezary (1928-2013)
13. Cywiński Stanisław (1887-1941)
14. Czachowska Jadwiga (1922-2013)
15. Danecki Ryszard (1931-2013)
16. Daszkowski Eugeniusz (1930-2021)
17. Dąbrowski Stanisław (1930-2007)
18. Dobosz Andrzej (1935-)
19. Domagalik Janusz (1931-2007)
20. Drozdowski Bohdan (1931-2013)
21. Dworczyk Wojciech (1927-2012)
22. Dybowski Janusz Teodor (1909-1977)
23. Eustachiewicz Lesław (1913-1998)
24. Fangrat Tadeusz (1912-1993)
25. Fik Ignacy (1904-1942)
26. Filler Witold (1931-2009)
27. Fornalczyk Feliks (1928-1987)
28. Frajlich (Zajęc) Anna (1942-)
29. Frelek Ryszard (1929-2007)
30. Giełżyński Wojciech (1930-2015)
31. Grzędzińska Maria (1906-2000)
32. Guillely-Chmielowska Halszka (1915-1999)
33. Hannelowa Józefa (1925-2020)
34. Hollender Tadeusz (1910-1943)
35. Horak Stanisław (1925-1990)
36. Hübner Zygmunt (1930-1989)
37. Iwanicki Eugeniusz (1933-2020)
38. Janion Maria (1926-2020)
39. Jasiczek Henryk (1919-1976)
40. Jurgielewicz Irena (1903-2003)
41. Kalota-Szymańska Maria (1926-2011)
42. Kamiński Aleksander (1903-1978)
43. Kamiński Ireneusz Gwidon (1925-1996)
44. Kamionka-Straszakowa Janina (1933-2019)
45. Kann Maria (1906-1995)
46. Kłossowicz Jan (1935-2023)
47. Koc Barbara (1925-2013)
48. Kopczyńska Zdzisława (1919-1982)
49. Korabiewicz Wacław (1903-1994)
50. Korpała Józef (1905-1989)
51. Koszucka Halina (1904-1989)
52. Kowalewska Maria (1901-1991)
53. Kowalik Jan (1910-2001)
54. Kowalski Kazimierz (1926-2012)
55. Koźniewski Kazimierz (1919-2005)
56. Krasicki Jerzy (1926-2004)
57. Krasieński Janusz (1928-2012)
58. Krzysztoń Jerzy (1931-1982)
59. Kunawicz Emilia (1905-1989)
60. Kuszelewska Stanisława (1894-1966)
61. Lewandowska Zofia (1924-1999)
62. Lewańska Ewelina (1908-1994)
63. Lichodziejewska Feliksa (1928-1997)
64. Litwiniuk Jerzy (1923-2012)
65. Loth Roman (1931-2019)
66. Łapiński Zdzisław (1930-)
67. Ławrynowicz Zygmunt (1925-1987)
68. Łoś Stefan (1901-1955)
69. Łuka Wiesław (1941-)
70. Maciejewska Maria Krystyna (1923-1992)
71. Maciejewski Janusz (1932-2011)
72. Miazgowski Bronisław (1909-1981)
73. Matuszewski Ryszard (1914-2010)
74. Mękarska-Kozłowska Barbara (1926-1990)
75. Miłobędzka Krystyna (1932-)
76. Młodożeniec Stanisław (1895-1959)
77. Mrożek Sławomir (1930-2013)
78. Müldner-Nieckowski Piotr (1946-)
79. Misiorny Michał (1933-2005)
80. Odojewski Włodzimierz (1930-2016)
81. Niziurski Edmund (1925-2013)
82. Najder Zdzisław (1930-2021)
83. Olędzka-Frybesowa Aleksandra (1923-2012)
84. Oracki Tadeusz (1930-)
85. Ostrowski Jerzy (1897-1942)
86. Ożogowska Hanna (1904-1995)
87. Papuzińska Joanna (1939-)
88. Pasierb Janusz Stanisław (1929-1993)
89. Pawłowicz Bohdan (1899-1967)
90. Perepeczko Andrzej (1930-2023)
91. Petrykowski Tadeusz (1921-1983)
92. Piasecki Stanisław (1900-1941)
93. Piasecki Zdzisław (1932-2006)
94. Pigoń Stanisław (1885-1968)
95. Polsakiewicz Zdzisław (1928-1974)
96. Przeczek Gustaw (1913-1974)
97. Przymanowski Janusz (1922-1998)
98. Przyppkowski Andrzej (1930-2013)
99. Puzdrowski Edmund (1942-)
100. Raszewski Zbigniew (1925-1992)
101. Rembek Stanisław (1901-1985)
102. Rytard Jerzy [Kozłowski Mieczysław] (1899-1970)
103. Sawicki Stefan (1927-)
104. Seidler Barbara (1930-)
105. Serkowska Maria (1901-1970)
106. Siekierski Albin (1920-1989)
107. Siesicka Krystyna [Waśniewska] (1928-2015)

108. Skwarnicki Marek (1930-2013)
109. Sokół Tadeusz (1920-1991)
110. Straszewska Maria (1919-2021)
111. Strzałkowski Wiesław (1909-1988)
112. Szczawiej Jan (1906-1983)
113. Szypowska Maria (1929-2017)
114. Ścibor-Rylski Aleksander (1928-1983)
115. Timoszewicz Jerzy (1933-2015)
116. Teslar Józef Andrzej (1889-1961)
117. Tomaszewska Marta (1933-2009)
118. Tomaszewski Adam (1918-2002)
119. Szelburg Zarębina Ewa (1899-1986)
120. Wachowicz Barbara (1937-2018)
121. Wardasówna Marta (1907-1986)
122. Warzecha-Zalewska Ewa (1922-1993)
123. Wasilewski Andrzej (1928-2009)
124. Wojacek Rafał (1945-1971)
125. Wolniewicz Janusz (1929-2006)
126. Wróblewski Zdzisław (1919-1994)
127. Zagórski Jerzy (1907-1984)
128. Zaremba Jan (1906-1983)
129. Zawilski Apoloniusz (1912-2004)
130. Zieliński Stanisław (1917-1995)

Traces of Scouting in the Literary and Literature Research Community

Summary:

The presence of an educational movement on Polish soil for over a hundred years, initially known as scouting and later as “harcerstwo” (Polish scouting), and its significant membership, has ensured its prominent place in the broader scope of national culture. The follo-

wing reflections are dedicated to writers and literature researchers — individuals professionally connected with literature—who noted in their biographies an association with scouting. The primary source of information for this text is the multi-volume work titled *Contemporary Polish Writers and Literature Researchers. A Biobibliographical Dictionary*. This dictionary comprises nine volumes published between 1994 and 2004, containing nearly two thousand personal entries. The entries focus on individuals who primarily developed their creative output after 1918. Each profile is presented in a concise, fact-based manner, adhering to strictly defined guidelines. The creative achievements of the individuals are not subject to evaluation. However, the dictionary highlights their ideological stances and participation in political and social life. It includes essential biographical data such as age, social origin, political party affiliations, positions held, roles performed, as well as awards and distinctions received. The length of the biographies included in the dictionary largely depended on the information provided by the writers and researchers themselves, as well as on pre-existing studies about them, which were revised and supplemented in light of the changes brought about by the transformation period.

Keywords: scouting, culture, writers, literature researchers, 100 years of the Polish Scouting and Guiding Association (ZHP)

